

NMMAGAZINE

APRIL 2019

- 2 Van de voorzitter
- 2 Militaire muziek
- 3 Enhanced Forward Presence in de Koude Oorlog
- 8 Een tweede leven op de wal
- 12 Een nieuwe lente, een oud geluid
- 13 De handlanger
- 14 Oefenen met speciale wapens
- 16 43 jaar Seedorf
- 18 Freek en Alex (2)
- 22 Als de Russen komen
- 27 Gneisenau
- 30 Vrijwilliger in het NMM
- 31 Een gemodificeerde bagagewagen

BESTE VRIENDEN,

Ik schrijf dit voorwoord eind maart, vlak voor onze vriendendag op 6 april 2019. Op die dag bezoeken we met een beperkt aantal mensen het depot en de nieuwe tentoonstelling 'Als de Russen komen ....', waarin wordt teruggeblikt op de Koude Oorlog. Ik ben bij de opening aanwezig geweest en werd aangenaam verrast. Het is een beetje vreemd om terug te kijken op een tijdvak dat ikzelf bijna volledig heb meegemaakt. Dienstplichtigen, bekende wapensystemen en persoonlijke uitrusting, de vele oefeningen, de discussie over kernwapens en nog veel meer. Ik waande mij even weer de jonge officier op bezoek bij het IJzeren Gordijn, overigens zonder heimwee naar die tijd. Die periode is zo'n 20 jaar geleden afgesloten, althans dat dachten we. Vandaag de dag is de dreiging, veelal cyber of hybride, van Rusland en China dagelijks aan de orde in Europa en ook in Nederland. Ik vind het daarom goed dat de tentoonstelling afsluit met een hedendaags voorval, namelijk het oppakken en uitzetten van drie Russische geheim agenten bij de OPCW in Den Haag. Zo wordt historie toch weer relevant.

In dit nummer staat een aantal verhalen van oud dienstplichtig militairen. Erg leuk om te lezen hoe de soldaten van toen tegen die tijd aankeken. Ook in de komende uitgaven zal daar ruimte voor zijn.

Mocht u nog een bijdrage willen leveren, van harte welkom.

Tijdens de vriendendag brengen enkele vrienden ook een bezoek aan het depot van het NMM. Goed om te weten dat in de museale wereld de regels voor het betreden van een depot streng zijn. En het NMM moet zich daarin conformeren. Identificatie is verplicht, groepen moeten klein zijn en voortdurend worden begeleid. Dat is de reden waarom wij hebben gesteld dat op de vriendendag het depot alleen voor vrienden toegankelijk is die er de vorige keer (2015) niet zijn geweest en we introducees hebben uitgesloten. Ik hoop op uw begrip daarvoor.

Verder worden er op 6 april diverse zaken aan het NMM overgedragen, zoals een kopie van de originele overeenkomst van de aanschaf van de Dornier Do 24 uit begin vorige eeuw. Ook zal een geschenk namens de Vrienden worden overgedragen, t.w. een revolver van E.A. von Brucken Fock die als prijs aan hem is uitgereikt als beste cadet van de KMA. Ook zal het beheer over de Fokker C-X aan het NMM worden overgedragen door de Stichting Militaire Luchtvaartcollectie, die daarmee ook aan het eind van haar

werkzaamheden is gekomen. U leest over deze zaken alles in het komende nummer van dit magazine.

Geniet u van dit blad, hopelijk lekker in de tuin of op een terras. Er staat veel lezenswaardigs in. En wellicht tot ziens in het NMM, een museum dat uw jaarlijks bezoek meer dan waard is!

En mocht u daarnaast nog tijd over hebben, werf dan nieuwe vrienden!

Theo Ent

Voorzitter Vrienden NMM

KUNSTSTUK

MILITAIRE MUZIEK

In 2019 viert Defensie dat 200 jaar geleden de muziekorganisatie van de huidige krijgsmacht is ontstaan. Dit schilderij van Jan Hoyneck van Papendrecht uit 1885 verbeeldt het 7e Regiment Infanterie op mars door Amsterdam, voorafgegaan door 'de muziek', zoals gebruikelijk was. Het werk is tot en met 29 september te zien op de compacte tentoonstelling *Voorwaarts marsmuziek* in het museum.

ENHANCED FORWARD PRESENCE IN DE KOUDE OORLOG

DOOR JACQUES BARTELS

Met zo'n 3.500 man zorgde de 121e Lichte Brigade vanaf begin jaren 60 voor een flinke Nederlandse aanwezigheid in Duitsland. De eenheid was in functie vergelijkbaar met de Enhanced Forward Presence van de Koninklijke Landmacht, zoals nu de NAVO-eenheden in Litouwen heten. 121 LtBrig was een zeer mobiele cavalerie-eenheid met de nadruk op verkenning en goede verbindingen maar die dankzij de relatieve tankzwaarheid ook nog geduchte klappen kon uitdelen.

Met de tentoonstelling Als de Russen komen beoogt het Nationaal Militair

Museum een beeld te geven van de Koude Oorlog zoals die in de jaren 1947 tot 1991 in het Westen en voornamelijk

hier in Nederland werd ervaren. In de tegelijkertijd verschenen gelijknamige publicatie memoreert Hoffenaar in zijn 'De logica van de Koude Oorlog'

Centurion in terrein.

de militaire confrontaties tijdens de Berlijnse- en kort daarop de Cubacrisis, beide in 1962. Van den Broek noemt in zijn 'Voor altijd soldaat' deze crises ook, om dan over te gaan op de 'hilarische verhalen' over La Courtine. Westerhuis kijkt als voormalig eskadronscommandant terug in 'Een tankeskadron tijdens de Koude Oorlog'. Hij noemt als enige wel de 121e Lichte Brigade die in de periode 1961-1963 in Duitsland gelegerd was, maar gaat daar verder niet op in. Ook de tentoonstelling maakt op geen enkele manier melding van deze brigade die op het hoogtepunt toch zo'n 3.500 man telde, voornamelijk dienstplichtigen. Zelfs de Historische Collectie Cavalerie in haar semipermanente tentoonstelling 'Cavalerie in Duitsland 1961-2011' besteedt aan deze pioniers geen aandacht. Dat alles mag op zich merkwaardig heten, want wanneer er één eenheid geweest is van de Koninklijke Landmacht (KL) die op het hoogtepunt van de Koude Oorlog, dus ten tijde van de Berlijnse – en Cubaanse crisis, klaar stond om daadwerkelijk het gevecht met de Russen aan te gaan, was het wel de 121e Lichte Brigade (121 LtBrig). Het is in al die Koude Oorlogsjaren ook de enige keer geweest dat een eenheid

van de KL zo gevechtsgereed stond. Alle reden dus om de 121 LtBrig, in feite de eerste enhanced Forward Presence van de KL, nader voor het voetlicht te brengen.

Verdedigingsconcepten

Lag het eerste verdedigingsconcept van de NAVO bij een aanval vanuit het Oosten bij de Rijn/IJssel-linie, dit alles veranderde toen in 1955 West-Duitsland tot de NAVO toe trad en zeker toen de Russen het jaar erop Hongarije binnenvielen. Nu vormden de rivieren de Weser en de Fulda de hoofdverdedigingslijn. Voor Nederland betekende dit dat in het kader van de nieuwe NAVO-plannen de aandacht van de IJssel- naar de Weserlinie verschoof. In 1957 was de sterkte van de NAVO dermate toegenomen dat werd besloten de verdediging verder naar het Oosten achter het Dortmund-Emskanaal te voeren. Het Legerplan 1958 ging er, mede op verzoek van de NAVO, van uit dat het 1e Leger Korps (1 LK), naast twee mobilisabele divisies, zou gaan bestaan uit twee parate divisies, te weten de 4e Divisie en de heropgerichte en vernieuwde 1e Divisie '7 December'. Deze nieuwe NAVO Forward Strategy hield in dat in geval van oorlog de beide divisies op de Noord-Duitse laagvlakte posities zouden moeten innemen.

Uitbreiden verkenningcapaciteit

Met het opschuiven van de verdedigingslijn naar het Oosten nam niet alleen de behoefte aan slagkracht van tankeenheden toe, maar ook het belang van verkenningen, waarbij naast deze traditionele rol van de cavalerie ook aan het Korps Commandotroepen werd gedacht. In deze behoefte werd voorzien door het op 5 oktober 1957 oprichten van het volledig parate 102e Verkenningbataljon (102 Verkbat) met als legeringsplaats 't Harde. Met aanvankelijk vijf, in februari 1958 met zeven eskadrons werd dit bataljon daarmee het grootste bataljon ooit uit de geschiedenis van de landmacht. Het 102 Verkbat ressorteerde overigens niet onder een divisiecommandant, maar rapporteerde rechtstreeks aan de commandant van het 1 LK. De frequentie van oefeningen nam toe, evenals die van alarmoefeningen. Het er weer of geen weer op uit gaan met alle rups- en voertuigen zorgde naast een toenemend gevoel van onderlinge verbondenheid, ook voor een hoge paraatheid van het bataljon.

Toenemende spanningen tussen Oost-West en 121 Lichte Brigade

Toenemende spanningen tussen Oost en West leidden in april 1960 tot het besluit om uit 102 Verkbat een nieuw, ook volledig paraat verkenningbataljon te organiseren,

wat 103 Verkbat zou worden. De achterliggende gedachte was dat zo organisatorisch kon worden voorgesorteerd op de oprichting van de 121 LtBrig die zou gaan functioneren als de hoofdmoot van de zogenaamde dekkingstroepen. In geval van een aanval vanuit het Oosten hadden de twee Nederlandse divisies namelijk tijd nodig om zich vanuit Nederland naar de Noord-Duitse laagvlakte te begeven om zich daar in het door de Northern Army Group (Northag)¹ aangewezen vak van 120 km breed en 100 km diep te ontplooiën. Op 15 december 1960 vond daadwerkelijk de oprichting van 121LtBrig plaats met de kolonel der Huzaren J.A.C. Bartels als commandant. De Brigade bestond uit beide verkenningsbataljons, uit de drie parate compagnieën van het Korps Commando Troepen (104e, 105e en het 108e), het 11 Geniebataljon en de 425e Infanterie Beveiliging Compagnie Van Heutsz (mobiel). Hoogst waarschijnlijk is deze in 't Harde gelegerde eenheid met een atomaire beveiligingstaak aan 121 LtBrig toegevoegd om in geval van verzoek van de brigadecommandant om een tactisch kernwapen in

¹ Northag was de overkoepelende NAVO-organisatie van vier Legerkorpsen, te weten van Noord naar Zuid, 1(NL) LK, een Duits, een Brits en een Belgisch

te zetten, het transport ervan te beveiligen.

Berlijnse crisis

Als gevolg van de ingeschatte ernst van het voortduren van de in augustus 1961 ontstane Berlijn-crisis besloot de Nederlandse regering 121 LtBrig te versterken en deze per oktober 1961 in Bergen-Hohne en Fallingbostal te stationeren. In Hohne kwamen ruim 2.300 man in legering, van wie de verkenningsbataljons bijna 1.300 voor hun rekening namen. Ook de drie commandocompagnieën waren daar gelegerd. In Fallingbostal lagen ruim 1.250 man, waaronder, ongeveer 1.000, genisten. Vanaf maart 1962 werden de detachementen van de geneeskundige troepen, de intendance en de technische dienst, bij elkaar ruim 450 man, ondergebracht in Celle. Dat er alle aanleiding voor versterking was blijkt uit het 'Zeer Geheime Jaarverslag 1961' van de KL waarin wordt vermeld hoe het Warschau Pact in de periode augustus tot en met november van dat jaar zijn troepen in Oost-Duitsland aanzienlijk had versterkt. Niet alleen dat, maar ook bleek dat de trainingscyclus van de Sovjettroepen duidelijk afweek van die het jaar ervoor. Zo beoefenden tankregimenten op volle sterkte en uitgerust met

snorkels bij voorbeeld het oversteken van rivieren. Verontrustend dus, daar de Noord-Duitse laagvlakte heel wat waterstromen kende. De versterking van 121 LtBrig bestond naast de eerder genoemde drie commandocompagnieën, de twee verkenningsbataljons en het (nu om de drie maanden roulerende) geniebataljon, onder meer uit een (eveneens om de drie maanden roulerend) tankbataljon en de Groep Lichte Vliegtuigen, bestaande uit Piper Cubs en Hiller helikopters die de brigade ook ogen in de lucht gaf. Met detachementen van geneeskundige troepen, intendance en technische dienst was al met al 121 LtBrig een geduchte eenheid van zo'n 3.500 man. In wezen is er hier sprake van de eerste enhanced Forward Presence van de KL, zoals nu de NAVO-eenheden in Litouwen heten. 121LtBrig was een zeer mobiele cavalerie-eenheid met de nadruk op verkenning en goede verbindingen maar die dankzij de relatieve tankzwaarheid ook nog geduchte klappen kon uitdelen.

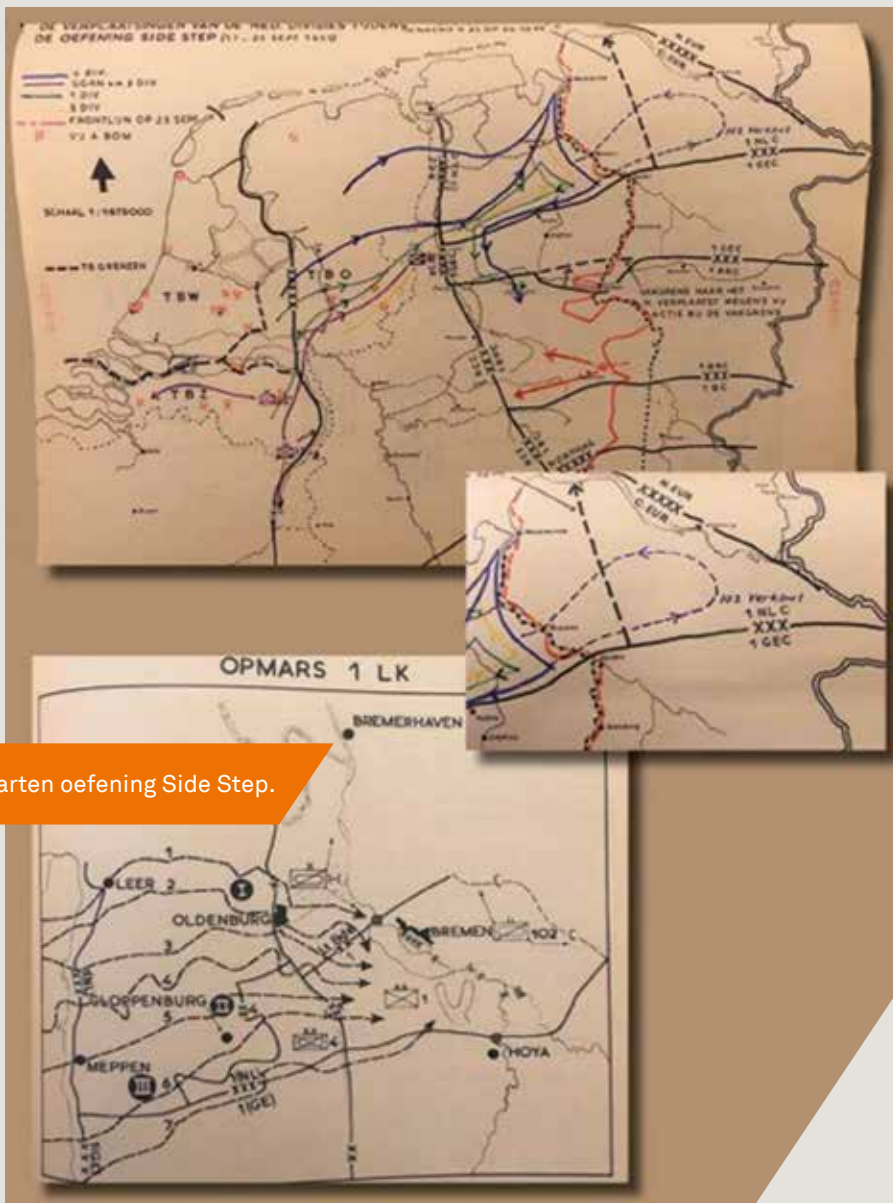
Zwaardere bewapening

Aangezien de potentiële tegenstander was uitgerust met T-54 of T-55 tanks met een 100 mm kanon, was het duidelijk dat de Chaffee met zijn 75

Commandovaantje
verso C-121 LtBrig.

Lt BRIG

Kaarten oefening Side Step.

verkend, bij wijze van spreken kende elke tankbemanning zijn eigen primaire opstellingsplek. In geval van oorlog was de Genie naast het opwerpen van veldversterkingen, verantwoordelijk voor het springen van bruggen en het inunderen van bepaalde terreinen. Hiertoe had de genisten al de nodige voorbereidingen getroffen. Ook de commando's hadden hier een taak. Zo moesten zij onder meer de uitgestelde vernielingen van de bruggen bij Bremen, Üsen en Verden op zich nemen. Bijzondere aandacht vergde het vrijhouden van de Autobahn Hamburg-Bremen.

Het verblijf in Hohne

Uit kostenoverwegingen besloot de Nederlandse regering de 121 LtBrig formeel niet permanent te legeren. Dit had, ongewild, wel zo zijn gevolgen. Het verblijf van 121 LtBrig in Duitsland was kennelijk iets waar met name het administratieve deel van Defensie aan moest wennen. Zo moest de C-121 LtBrig op tal van fronten naast zijn dagelijkse commandovoering, strijden tegen onbegrip in (Den Haag). Legering, huisvesting (niet alleen van de huzaren en soldaten, maar ook van gezinnen van beroepspersoneel), CADI-regelingen ('121 LtBrig is toch op oefening en niet gelegerd?'), niet uitbetalen van toelages, alles was nieuw en 'dus' nog niet geregeld. Een schrijnend voorbeeld mag wel de discussie zijn tussen 'Den Haag' en de staf van 121 LtBrig over het aantal pepernoten en Zwarte Pietenpakken voor het Sinterklaasfeest van 1961. Belangrijk voor het moreel van de over minstens twaalf gebouwen gelegerde duizenden dienstplichtigen die deze traditionele pakjesavond ver van huis moesten missen. Kwam Welzijnzorg eerst met twee Zwarte Pietenpakken en 50 kilo pepernoten over de brug, na ruggenspraak met "Den Haag" werd de aantallen een week later definitief vastgesteld op twee Zwarte Pietenpakken en 100 kilo pepernoten. Voor ruim 3.500 man. Was dit allemaal Chefsache, voor de mannen zelf was het verblijf in Duitsland ook niet altijd even makkelijk. Aanvankelijk was er in de op zich al uitgewoonde legeringsgebouwen geen meubilair. Het kon op de Noord-Duitse

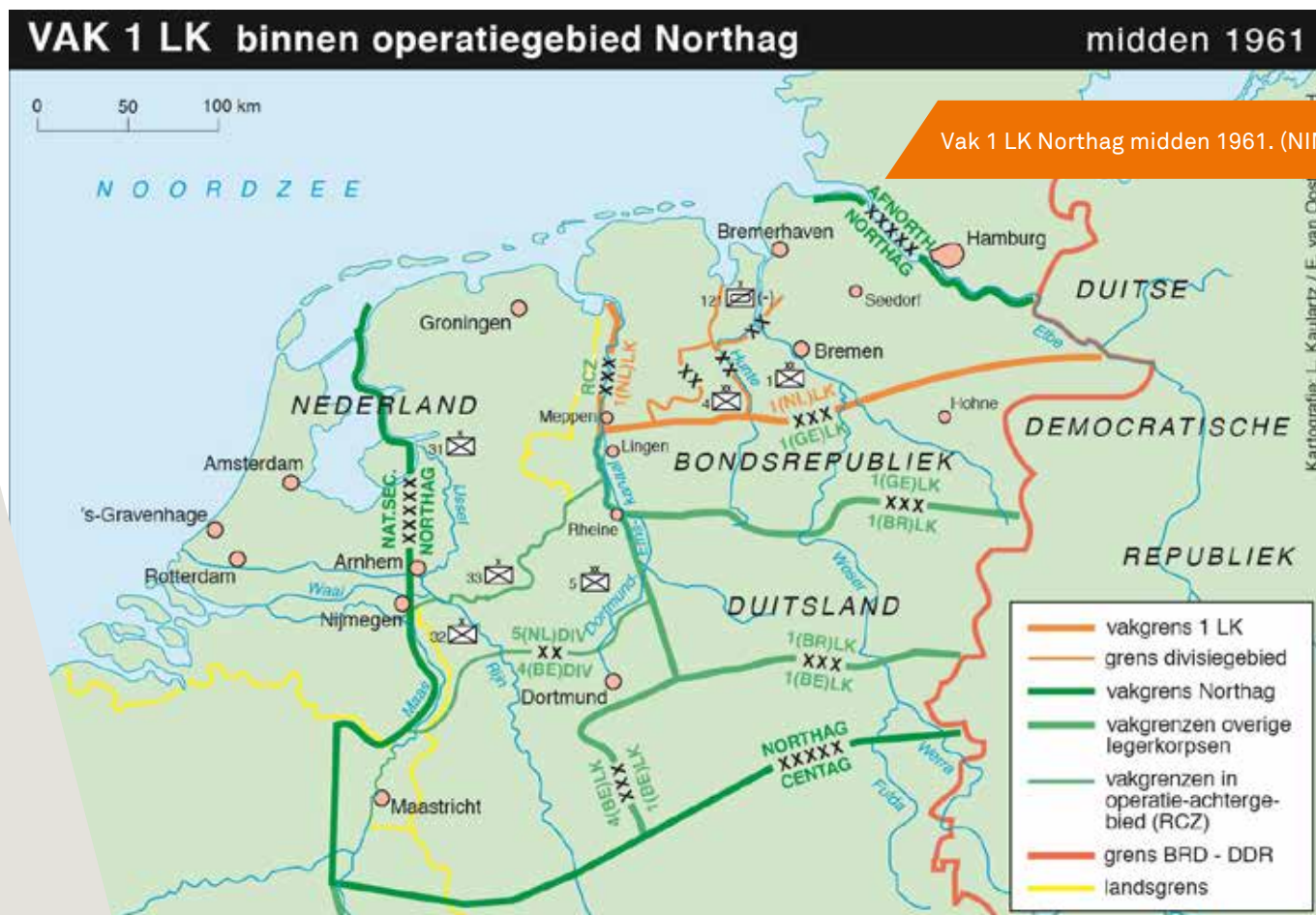
mm hiervoor geen partij zou zijn. Derhalve werd in september 1961 besloten de gevechtssterkte van beide verkenningbataljons te verhogen door de Chaffee's te vervangen door Centurions met hun 105 mm kanon. Om ook op Bundesstrassen te kunnen rijden, werden alle voor 121 LtBrig bestemde Centurions voorzien van rubberen tracks, de zogenaamde hush puppies. Het jaar ervoor waren dergelijke tracks aan slechts één eskadron per tankbataljon verstrekt. Deze tracks werden nu aan de 121 LtBrig overgedragen. Onder het wakend oog van C-121 LtBrig vond in slechts drie weken tijd het omscholen van Chaffee-bemanning tot Centurionpersoneel plaats, naast het omruilen van de tanks en het vervangen van stalen tracks tegen rupsbanden met een rubberen loopvlak. Dit indrukwekkend staaltje

werd in het 'Zeer Geheime Jaarverslag 1961' van de KL een 'opmerkelijke prestatie' genoemd. Een écht huzarenstukje!

Operationele taak

De operationele taak van de 121 LtBrig was in het geval van een conflict zich zo snel mogelijk naar de Weser te verplaatsen om daar, in afwachting van de eigen troepen, de taak van de derde Duitse Panzerdivision over te nemen. Verder moest de Brigade de opmars van de vijandelijke eenheden verkennen en deze zoveel mogelijk hinderen door middel van 'vuur, voorbereide en vluchtige hindernissen' opdat tijd werd gewonnen om de hoofdmacht ten westen van de Weser te laten ontplooiën. Hiertoe werden alle rivierovergangen in vreedstijd al

Vak 1 LK Northag midden 1961. (NIMH)

laagvlakte ook unangenehm kalt kon zijn. Bij gebrek aan goede technische ruimtes was soms sleutelen ‘op de plaat’ oftewel in de open lucht, met twintig graden onder nul geen uitzondering, net zo min als het ‘s nachts laten draaien van de motoren. Dit om bevriezing te voorkomen. Maar het verhoogde wel de kameraadschap en een goede band tussen leiding en troep. Met name duurde het tot maart 1962 voordat er gesproken kon worden van een goede accommodatie. Aangezien er sprake was van een verhoogde paraatheid, was er slechts éénmaal per zes weken gelegenheid tot verlof in Nederland. Wel waren er voor de mannen mogelijkheden om op excursies te gaan, onder andere naar de VW-fabrieken in Wolfsburg, werden er sportdagen georganiseerd en bestond de mogelijkheid om in de Harz te leren skiën. Het bezoek aan het voormalige vernietigingskamp Bergen-Belsen was verplicht. Mede om de mogelijke leegloop in goede banen te leiden gaf C-121 LtBrig zijn mannen de vrijheid eigen onderdeelbarretjes in te richten. Dit idee werd een groot succes.

Cubacrisis

Alhoewel Sovjet en Amerikaanse tanks bij Checkpoint-Charlie, de enige doorgangspost tussen de Sovjet- en de Geallieerde zone in Berlijn, recht tegenover elkaar hadden gestaan, was de Berlijnse crisis begin november 1961 met een sissers afgelopen. Hoe anders zou een jaar later de dreiging van het plaatsen van nucleaire Sovjet raketten op Cuba uitpakken. In vijf dagen kwam de wereld niet eerder zo dicht bij een nucleaire oorlog tussen de beide machtsblokken dan in de laatste week van oktober 1962. Vanaf 24 oktober nam de dreiging dermate toe dat C-121 LtBrig opdracht kreeg de gehele brigade op volledige oorlogssterkte met volledig afgetankte en met scherpe munitie bevoorradde tanks en ander materieel naar de afwachtingsgebieden te sturen. Zoals bekend bond de Sovjet-Unie op 28 oktober in en was de dreiging van een nucleaire oorlog afgewend. De gevechtseenheden van 121 LtBrig konden weer naar hun kazernes terugkeren. Dat een permanente aanwezigheid van Nederlandse troepen noodzakelijk was (een uitdrukkelijke wens

van de NAVO)! was reden voor de Nederlandse regering te besluiten, nu er ook een kazerneruil met de Duitsers was overeengekomen, tot het definitief stationeren van Nederlandse eenheden in de Bondsrepubliek. Bijkomend voordeel was dat deze in wezen in het operatiegebied zelf waren gelegerd. En zo nam in het voorjaar van 1963 de versterkte 41e Pantserbrigade met eveneens een sterkte van zo'n 3.500 man de plaats in van de 121 LtBrig die op 1 februari werd opgeheven.

Samenvatting

Geconstateerd mag worden dat met name in het begin, de omstandigheden waaronder de 121 LtBrig moest opereren, bepaald zwaar waren. Alles moest worden uitgevonden, maar het waren met name deze pioniersgeest en de goede contacten die in die jaren waren opgebouwd, die de basis heeft gelegd voor de jarenlange aanwezigheid van Nederlandse troepen in Duitsland. Militairen waarvan zo'n 1.000 commando's, kunnen met trots terug kijken op hun bijdrage gedurende de drie jaren van het bestaan van de 121 LtBrig.

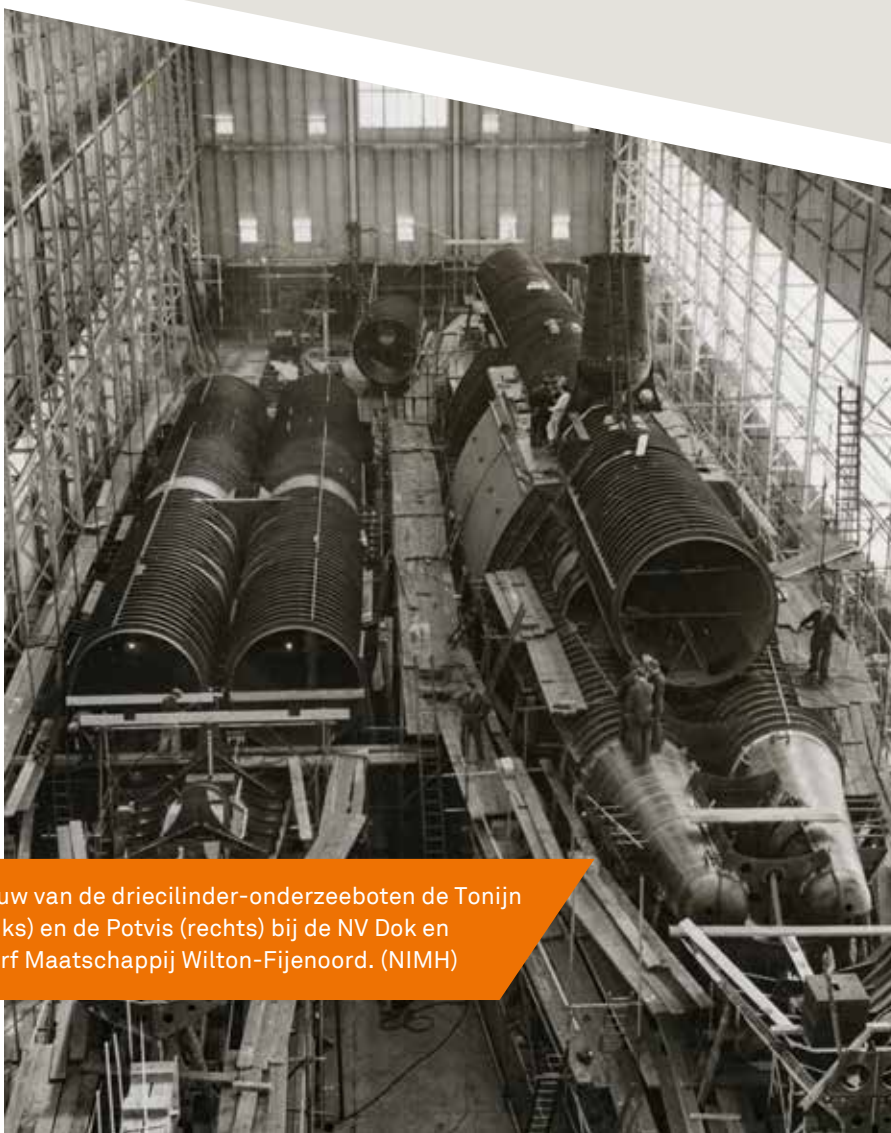
EEN TWEEDE LEVEN OP DE WAL

DOOR ANSELM VAN DER PEET

Vijfentwintig jaar lang voer de onderzeeboot Tonijn haar patrouilles op zee. Veel van deze missies zijn tot de dag van vandaag geheim. In 1993 verruilde deze onderzeeboot het zeewater voor de wal. Als 'eye catcher' van de Helderse vestiging van het Nationaal Militair Museum weet de Tonijn nog steeds te intrigeren. Wat is de geschiedenis van deze 'driecilinder'?

Het is al 28 jaar geleden dat de onderzeeboot Tonijn met het naamsein S 805 uit dienst werd gesteld. Toch weten we weinig over de patrouilles die zij 25 jaar lang voer op de Noordzee, de Atlantische Oceaan en de Middellandse Zee. Strikt geheim, ook nu nog. Soms wekenlang wist haar 67 koppertellende bemanning stiekem Sovjet-Russische onderzeeboten, kruisers of andere oorlogsschepen te volgen, menigmaal tot op slechts enige meters afstand. Zo was het mogelijk met geluidsopnamen van de sloopsschroeven, assen en machines, maar ook onderwaterfoto's, de zogeheten Basic Intelligence (BINT), de 'vingerafdruk' van een dergelijk vaartuig te nemen. NAVO-inlichtingspecialisten deden hier hun voordeel mee. De Tonijn legde in die jaren duizenden zeemijlen af en voer naast geheime missies ook routinepatrouilles, testte apparatuur maar nam ook deel aan NAVO-oefeningen waarbij ze bevriende marineschepen als oefenvijand belaagde. Haar Mk 8 en later Mk 37 torpedo's, te lanceren vanuit vier buizen in de boeg en vier in de achtersteven, vormden hierbij in potentie een niet te onderschatten slagkracht.

Een uniek museumschip

Als museumschip van de Helderse vestiging van het Nationaal Militair

De indienststelling van Hr. Ms. Tonijn te Schiedam, 24 februari 1966. (NIMH)

Museum oogt de Tonijn, zeker na een recente grote onderhoudsbeurt, welhaast als nieuw en is zij voor het publiek makkelijk toegankelijk. De sinistere, bijna 80 meter lange zwarte sigaar, nabij de toegangsweg naar de Texelse veerboot, trekt daar direct de aandacht van automobilisten en andere voorbijgangers. Een bijzonder tweede leven voor een sub (van het Engelse submarine), zoals een onderzeeboot wereldwijd bij de incrowd ook wel te boek staat. De bezoeker kan onder de romp doorlopen en zelfs de onderzijde van deze ruim 1800 ton water verplaatsende stalen kolos aanraken. Aan boord ontdekt de bezoeker dat de boot bestaat uit drie cilinders van elk drie meter doorsnede. Unieke ruimtes waarin de bemanning, soms onder hoogspanning, dicht op elkaar levend haar taken uitvoerde, at, sloep en ontspande. Unieke ruimtes, omdat de Tonijn, samen met drie inmiddels gesloopte zusterboten, tot een – ook internationaal – zeldzame klasse behoorde.

Drie cilinders

In de Tweede Wereldoorlog ontwikkelde de Nederlandse scheepsbouwkundig ingenieur

Maximiliaan Gunning voor de Koninklijke Marine plannen voor een nieuw type dieselelektrische vrachtonderzeeboot die, in tegenstelling tot de standaardonderzeeboot, drie in plaats van één druklichaam telde, verspreid over evenzoveel cilinders. De Koninklijke Marine had na 1945 nog steeds belangstelling voor Gunnings ontwerp maar dan wel in de uitvoering van een aanvalsonderzeeboot. De admiraliteit zocht namelijk een sub die minder kwetsbaar was voor de sinds de oorlog internationaal snel verbeterde onderzeebootbestrijdingsmethoden en doelzoekende torpedo's. Een onderzeeboot was daardoor toentertijd pas op een diepte van 200 meter veilig. De sub moest een patrouillegang praktisch geheel onder water kunnen maken, wat vroeg om een oplossing om de bemanning ook onder deze omstandigheden te kunnen laten functioneren. Gunnings project werd vergeleken met een ontwerp van marine-ingenieur Karel de Munter dat in één druklichaam voorzag. Een betere stabiliteit, het dubbele voortstuwingsstelsel en een

grotere duikdiepte (200 à 400 meter) vielen hierbij uit in het voordeel van de driecilinder. Een verder pluspunt was de grotere actieradius. De boot van Gunning bood meer ruimte voor de bemanning, brandstof en dergelijke. Hierdoor kon dit type langer op zee en onder water blijven.

Technische wasdom

De plannen van Gunning werden ter commentaar aan de US Navy voorgelegd, ook om de Amerikanen te interesseren voor het principe van drie druklichamen in één boot. Het contact was in die zin nuttig, omdat daar na een analyse bleek dat de sterkteberekening niet klopte. De buitenhuid van de boot zou het bij een aanval met dieptebommen eerder begeven dan voorzien. Tegen schokken en vormverandering waren de drie cilinders overigens redelijk bestand. Zij moesten wel iets worden vergroot en de marinedeining besloot de maximum onderwatervaart van 17 knopen terug te brengen

naar 14,5 en de nadruk meer op een geruisloze vaart te leggen. Een kleinere batterij volstond zo, waardoor elektriciteitsopwekking minder problemen zou geven, wat het leven aan boord en daarmee het uithoudingsvermogen van de bemanning ten goede kwam.

De Koninklijke Marine, die in 1954 had besloten vier driecilinderonderzeeboten te bouwen en waarvan de eerste twee bij

de Rotterdamsche Droogdok Maatschappij op stapel zouden worden gezet, moest door voornoemde andere inzichten rekening houden met vertragingen in de constructietijd. Er kwam steeds nieuwe apparatuur bij en er waren vele onzekere technische factoren, ook omdat constructiedetails van in het buitenland in te kopen materieel niet op tijd voor handen waren. Omdat het een nieuw scheepstype betrof, vond de marineleiding het verstandiger de bouw van de tweede serie, waartoe de Tonijn behoorde, uit te stellen. Zo

konden hierin ervaringen met de eerste twee boten worden verwerkt. Deze opzet kwam financieel niet slecht uit aangezien het marine-budget geen gelijktijdige bouw toeliet.

Succesvol ontwerp

In 1962 werd de tweede reeks van de driecilinders, bestaande uit de Potvis en de Tonijn, alsnog aanbesteed en wel bij de Schiedamse scheepswerf NV Dok en Werf Maatschappij Wilton-Fijenoord. Deze boten kwamen respectievelijk in 1965 en 1966 in dienst. De dieselmotoren en de elektrische voortstuwingsinstallaties van alle vier de driecilinders gaven overigens na enkele jaren dusdanige problemen, dat zij begin jaren zeventig werden vervangen. Hierna functioneerden de boten prima. Tijdens eerdere oefeningen met Amerikaanse 'Guppy' (Greater Underwater Propulsion Power Program) onderzeeboten bleken de driecilinders veel beter te presteren en wisten ze de US Navy subs 'tot zinken te brengen'. Niet in de laatste plaats wezen deze oefeningen uit dat de Nederlandse boten erg geluidsarm waren, wat ze behoorlijk stealthy maakte en hiermee lastig traceerbaar voor tegenstanders. Het was precies een van de kenmerken die de marine

Bemanningsleden aan de bakstafel in de boegbuis-kamer van een driecilinder onderzeeboot. (NIMH)

'Telandplaatsing' van de Tonijn bij het Marinemuseum, 12 januari 1993. (NMM Marinemuseum)

bij de keuze voor dit type voor ogen had gestaan. Succesvolle intelligence patrouilles nabij de Barentszee en de Middellandse Zee, gericht tegen Sovjet-Russische subs van het type Foxtrot en Juliet, maar ook de ruim 40.000 ton metende cruiser-carrier Kiev die hierbij over de op een veilige diepte gedoken Hr.Ms. Tonijn heen 'denderde', kon deze onderzeeboot so op haar naam zetten. Ondanks deze successen kreeg het driecilindervontwerp binnen en buiten Nederland geen navolging en hielden marines vast aan onderzeeboten met één druklichaam.

Waldienst

De Koninklijke marine nam omstreeks 1990 met het in dienst komen van de huidige Walrus-klasse onderzeeboten, na ruim twee decennia van trouwe dienst afscheid van het kwartet driecilinderboten. Op de Tonijn werd op 10 januari 1991 de Nederlandse driekleur omlaag gehaald. Na een spectaculaire 'telandplaatsing' op 12 januari 1993 met behulp van een afzinkbaar ponton en een platformwagen met honderden wielen, begon ze op 6 juli 1994

na een feestelijke opening door oud minister-president en WOII onderzeebootcommandant Piet de Jong, aan een tweede leven als museumschip. De inrichting en aankleding van de Tonijn is nog nagenoeg authentiek en weet de sfeer aan boord tijdens haar patrouilles uitstekend weer te geven. Niet in de laatste plaats door een groep getrouwe supposten die aan boord prima de weg weet. Naast het geven van feitelijke tekst en uitleg vertellen deze varengasten eventueel graag sterke verhalen van vroeger, 'toen het nog woei'.

EEN NIEUWE LENTE, EEN OUD GELUID

DOOR DIRK STAAT

Deze variatie op de strofe uit de Mei van Gorter (de gort van Meier zeiden wij lolbroeken in de klas vroeger) is dit keer buitengewoon actueel. Er heeft zich in ons land namelijk - opnieuw - een politieke nieuwkomer aangediend die - opnieuw - een aanzienlijk deel van het electoraat aan zich heeft weten te binden. Wederom buitelden pers en politiek over elkaar heen om dit fenomeen te 'duiden', om hinein zu interpreteren wat die 2,3 miljoen kiezers nu eigenlijk heeft bezielend en weer ging lieblank politiek links de straat op om op dezelfde sleetse wijze te demonstreren tegen 'fascisme', 'racisme' en voor 'verbinding'.

Nu schrijf ik dit stukje natuurlijk niet om Forum voor Democratie in bescherming te nemen of - god forbid - Thierry Baudet te promoten. Daar is de pijnlijk ijdele voorman prima zelf in toe in staat, ook al zullen veel van zijn kiezers zich hebben afgevraagd wat hun voorman had gerookt voordat hij zijn overwinningsrede na de Statenverkiezingen uitsprak.

Nee, geen apologie van rechts, maar wel een kritiek op links. Want waar het mij hier om gaat is de eclatante omkering van zaken die we in deze tijd vanuit die hoek vaker zien. Gewoon even afpellen. Baudet een fascist? Volgens de algemeen geaccepteerde

definitie is hij daarmee een voorstander van een extreme vorm van autoritair nationalisme, antidemocratisch, anticommunistisch, antiliberaal, antiparlementair en anti-intellectueel. Een korte blik in het programma van de partij laat eigenlijk het omgekeerde zien: vóór meer directe democratie, behoorlijk liberaal en anti-intellectueel kun je de beroepsnarcist toch werkelijk niet noemen; eerder intellectualistisch - is dat een woord? Bij zijn partij heeft niet één persoon alle macht: je kunt gewoon lid worden van het FvD (in tegenstelling tot een zekere andere partij in het rechtse spectrum). Het fascisme verheerlijkt geweld. Dus. Nou kun je Baudet en zijn komische sidekick Hiddema van allerlei dubieuze zaken betichten, maar toch echt niet dat ze geweld prediken of een openlijk gewelddadige achterban hebben. Kortom, je kunt deze club met de beste wil van de wereld geen fascisme aanwrijven.

Nee, dan de tegenpartij. Er werd 'Volkert, waar ben je?' getwitterd. Een indirecte doodsb bedreiging. Ach, zei men, daar moet je tegen kunnen als politicus. Baudet zelf kan er immers ook wel wat van. Maar toen kwam, op 23 maart, in Amsterdam, de Manifestatie tegen racisme en uitsluiting. Op straat, in Nederland, in 2019, scandeerde een gemaskerde, in het zwart geklede persoon: 'Als je Thierry dood wil schieten zeg dan paf!'

We leven in een vrij land. Je mag het hevig en totaal oneens zijn met Baudet. Wég met zijn plannen om het AOW-gat voor veteranen te dichten of meer F-35's aan te schaffen. Hij moet hard en lang bevestigd worden over zijn 'homeopatische verdunning' en zijn dubieuze vrienden.

Maar wat daar in Amsterdam werd geroepen is geen kritiek. Dat is oproepen tot geweld. En daar ligt de grens. Dat mag niet in ons land. Dat is - hoe zal ik het zeggen - fascistisch.

DE HANDLANGER

Op 8 januari 1974 meldde ik me bij de Isabella kazerne in Den Bosch. Ik zou in 6 weken tijd worden opgeleid tot soldaat en vervolgens bij dec Intendance aan de slag gaan. De eerste dagen kregen we de uitrusting en werd ons de eerste beginselen van het militaire vak bijgebracht. Daarna begon het serieuze werk: opleiding in het veld.

Na de opleiding kwam ik terecht in Ermelo, de Generaal Spoorkazerne. Ik werd ingedeeld bij de 146 werktroepen compagnie. We werden handlangers genoemd. De eerste nacht werden we door de soldaten van oudere lichten ontgroend. Je werd voor van alles ingezet: munitie sjouwen, jerrycans vullen en in auto's laden, tenten opzetten, aardappelen schillen.

Op vrijdag mochten we naar huis. Ik was in het bezit van een auto en bracht een aantal maten naar het station. Helaas leverde dat de eerste keer een bekeuring van de marechaussee op: ik had teveel passagiers op de achterban (het waren er drie, kennelijk teveel).

Soms was je druk bezig, maar soms ook niet. Wie wou, kon het MLV speldje (Militaire Lichamelijke Vaardigheden) halen. En we werden bijgespijkerd in kaartlezen, soms moest je midden op de hei klaarstaan met voorraden brandstof voor oefenende eenheden en dan is het handig als je kunt kaartlezen. Maar soms bestond het leven uit wachten. In de avonduren zaten we vaak in de kantine, kopje koffie met de wel bekende gevulde koek. Ook keken we naar Toppop met muziek van Nena, Queen en MUD. In een tijd waarin video clips nog niet bestonden danste Penny de Jager op het scherm.

In het voorjaar werden we ingezet bij een oefening in Duitsland. We moesten ondersteuning leveren aan de aan- en afvoer troepen van zowel Duitse, Engelse, Belgische en natuurlijk Nederlandse militairen. We hebben eerst ons eigen onderkomen

ingericht en vervolgens tenten voor de generaal en het hoofdkwartier te velde opgezet. Deze klus klaarden wij met wapen en gasmasker binnen handbereik, dat was onderdeel van de oefening. Tijdens de oefening werden de handlangers voor van alles en nog wat ingezet. En na afloop aan ons de schone taak om de tenten weer af te breken en in te pakken voor transport.

Ook hebben we sitewacht gelopen en dat is iets apart. Wij waren tijdelijk ondergebracht op de Johan Post kazerne in Steenwijk en sliepen daar in een legeringsgebouw. Op de uren dat je geen wacht had, was je in het Humanistisch Militair Tehuis aan het wachten op Alarm dat zowel op de dag of in de nacht kon komen. Wanneer je daar zat in het HMT te kaarten of biljarten of wat dan ook dan moest er altijd wel iemand in de 3 tonner zitten omdat daar onze uitrusting en wapens in zaten. We losten elkaar na een uur af. Als er alarm werd gegeven moesten we als de donder naar het legeringsgebouw rijden om de munitie te halen en vliegensvlug naar het Darp complex toe te rijden. De chauffeurs reden dan toeterend door het verkeer, ook in de nachtelijke uren want binnen 8 minuten moest je in je schuttersputje zitten. En je wapen moest geladen zijn, met scherpe munitie uiteraard.

Tijdens mijn dienstplicht heb ik ook nog een boer mogen helpen. Ik kom al sinds mijn zesde op een boerderij met koeien. De boer moest een operatie ondergaan en had niemand om zijn

koeien te melken. Ik kon dat wel. Aangezien de boerderij werd gepacht van Koningin Juliana werd via via snel geregeld dat ik de boer een tijdje mocht uithelpen. Zo bracht ik een paar weken op de boerderij door.

En ik heb ook ervaring in de landbouw mogen opdoen. In het najaar van 1974 lagen de aardappelen te verrotten op de akkers. In Oud Beijerland in de Hoeksche Waard werden we een paar weken ingezet om de oogst te redden. We sliepen in een sporthal.

Ik heb ook voor het eerst gevlogen tijdens mijn dienstplicht. We werden als oefengewonden ingezet voor hospikken in opleiding. De hospikken verzorgden ons en maakten ons klaar voor transport. Met de F-27 werden we naar vliegbasis Eindhoven vervoerd. Daar was een hospitaal ingericht waar we verder werden behandeld. Na de oefening vlogen we terug naar Soesterberg.

De laatste periode van mijn dienstplicht heb ik op de Hojel kazerne in Utrecht doorgebracht. Dat was voor mij heel gunstig, het lag dicht bij mijn woning. Aan het eind van mijn dienstplicht heb ik een deel van mijn uitrusting ingeleverd. Vanwege de opkomsten tijdens Klein Verlof moest ik een deel nog bewaren. Uiteindelijk ben ik met Groot Verlof gegaan en had ik volledig aan mijn vaderlandse plicht voldaan. Ik kijk terug op een fantastische diensttijd, waarin ik veel mooie dingen heb meegemaakt.

Dienstplichtig soldaat P. Dorland

De M-113's van de compagnie.
(foto Rudolf Hendriksen)

DIENSTPLICHTIGE HENDRIKSEN

OEFENEN MET SPECIALE WAPENS

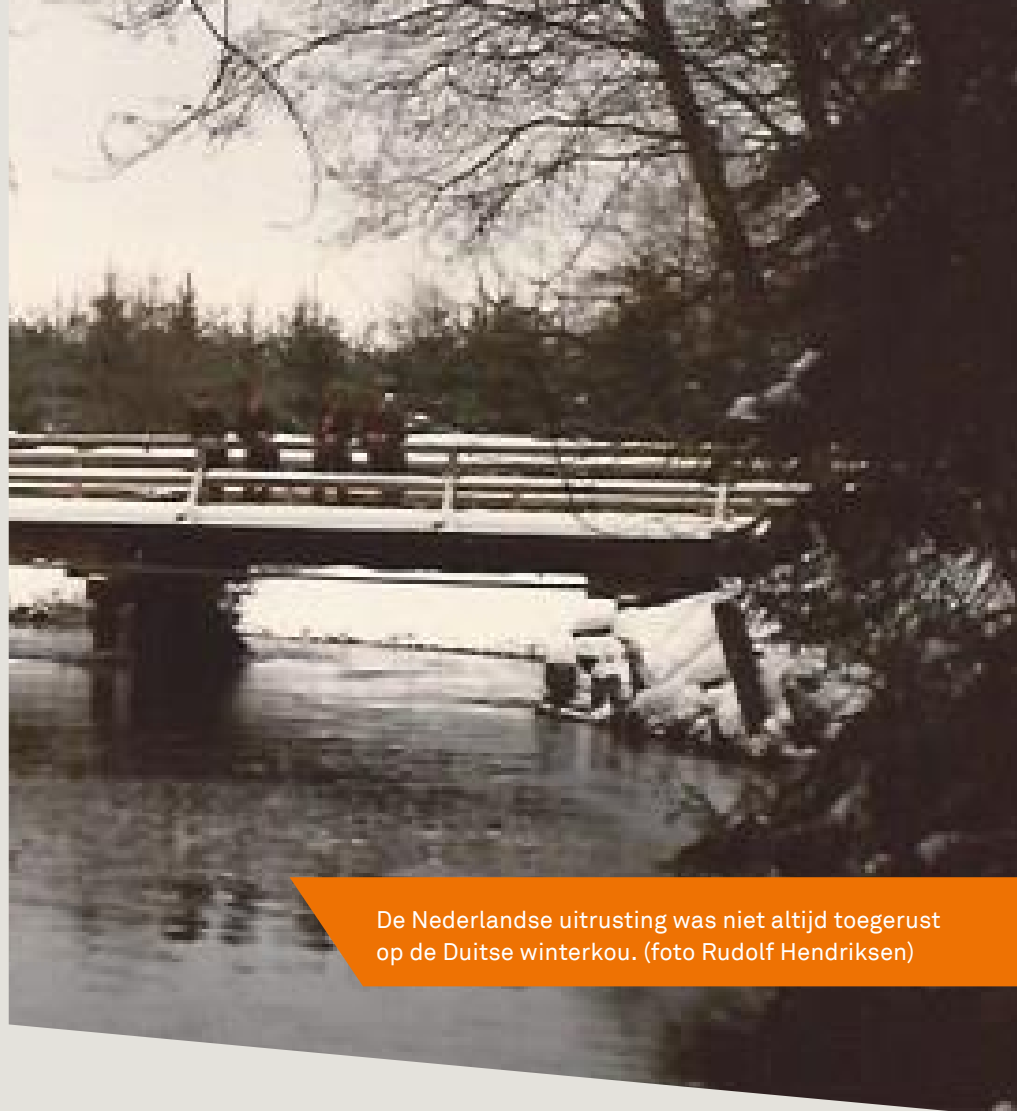
14

Kameraadschap van de groep.
(foto Rudolf Hendriksen)

Tijdens mijn dienstplicht maakte ik deel uit van het 425 Compagnie Van Heutsz. Ik was gelegerd op Legerplaats 't Harde, de latere Luitenant-kolonel Tonnetkazerne. De eenheid beschikte over bijzondere tactische wapens. Samen met mijn maten was ik verantwoordelijk voor de bewaking van deze wapens en voor de beveiliging tijdens transporten. Bewaking en beveiliging klinkt eenvoudig en monotoon, maar zeker tijdens transporten en oefeningen kon het een stressvolle taak zijn.

We oefenden vaak, heel vaak. Met de Amerikanen, zonder Amerikanen. En altijd gingen de beveiligers mee. Zo kwamen we vaak in Duitsland, reden in colonne over de Autobahn naar de Noordduitse laagvlakte en voerden onze bewakingstaken uit op het oefenterrein. We bewaakten speciale wapens, die niet mochten worden gefotografeerd. Ik kan daarom alleen maar algemene foto's laten zien bij dit artikel.

We oefenden in alle jaargetijden, in de zomer, wanneer het warm kon zijn, maar ook in de winter, wanneer het vroom. De hitte was minder erg dan de kou. Want met name tijdens de kou bleek dat onze uitrusting niet goed was. We leden echte kou, zeker als het vroom en hard waaide en als de Amerikanen niet zo aardig waren om kledingstukken van hun uitrusting aan ons te geven of te lenen, kon je zomaar in het hospitaal belanden. Ledematen, met name tenen bevroren nogal snel en in een enkel geval moesten deze zelfs worden

De Nederlandse uitrusting was niet altijd toegerust op de Duitse winterkou. (foto Rudolf Hendriksen)

geamputeerd. Als blijvende herinnering aan je dienstdtijd is dat geen pretje.

We oefende vaak en veel. Het was belangrijk om paraat te zijn. De oorlog kon immers ieder moment uitbreken. Zo lieten we 'de andere kant' zien dat we voorbereid waren op een mogelijke oorlog. Je kon die oefeningen niet altijd waarderen, maar dankzij die oefeningen

vloog de dienstdtijd wel om en heb ik mij nooit verveeld. Ik kijk dan ook terug op een prettige dienstdtijd. De collegialiteit en kameraadschap heeft een blijvende indruk op mij achter gelaten.

Rudolf Hendriksen

Door de vele oefeningen vloog de dienstdtijd voorbij. (foto Rudolf Hendriksen)

43 JAAR SEEDORF

DOOR ISMAIL BOUTALEB

Een kleine dertien jaar geleden kwam er een einde aan de legering in Seedorf. Vele duizenden dienstplichtigen en beroepsmilitairen bewaren warme herinneringen aan deze plek. De saamhorigheid was er groot. Als Hollanders 'in den vreemde' was de militairen zeer betrokken bij elkaar. Ook was de band met de Duitse bevolking goed. Toen in 2003 bekend werd dat de legerplaats ging sluiten, kwam de lokale bevolking demonstreren. Ze hadden die Nederlanders er maar wat graag bij. Ondanks dit protest lag het besluit van de Nederlandse regering vast. Drie jaar later kwam er een einde aan de Nederlandse aanwezigheid in Seedorf.

Koude Oorlog

Om een mogelijke aanval van het Warschaupact op West-Europa te kunnen weerstaan, werden er troepen gelegerd in West-Duitsland. De Forward Defence Strategy moest er voor zorgen dat de eerste klap van het Warschaupact opgevangen kon worden. Daarna kon men terug slaan met nieuwe aangevoerde eenheden. In het kader van deze strategie kreeg Nederland een deel van de Noord-Duitse Laagvlakte als operatiegebied toegewezen.

Nederlanders in Duitsland

In 1962 werd er een overeenkomst gesloten met de West-Duitse regering om een Nederlandse eenheid te legeren bij het plaatsje Seedorf. Tegelijkertijd werd er ook besloten een Duitse eenheid in Nederland te legeren. 41 Pantserbrigade ontplooide zich vanaf 1963 in Seedorf. De Bundeswehr legerde in ruil opleidings- en verzorgingseenheden in Budel. De kazerne in Seedorf bood in de loop van de tijd aan duizenden dienstplichtigen en beroepsmilitairen een plek. Veel gezinnen van beroepsmilitairen kwamen in de nabijgelegen plaats Zeven wonen. Hierdoor ontstond er een Nederlandse 'enclave' met eigen scholen en een activiteitencentrum genaamd 'Holland Huis'. In 1968 werd er een Duits-Nederlandse week georganiseerd met festiviteiten voor iedereen. Deze week is door de jaren heen 5 keer georganiseerd. Dit soort activiteiten benadrukten de goede band tussen de Nederlanders en de lokale bevolking.

Oefeningen

Het militaire bestaan in Seedorf bestond vooral uit oefenen. De nabijgelegen Lüneburger Heide was hierdoor veelvuldig in gebruik. Schietoefeningen en manoeuvres waren aan de orde van de dag. 41 Pantserbrigade deed mee aan grote NAVO-oefeningen als Big Ferro (1973), Saxon Drive (1978), Atlantic Lion (1983) en Free Lion (1988). Daarnaast werden er ook oefeningen op kleinere schaal gehouden.

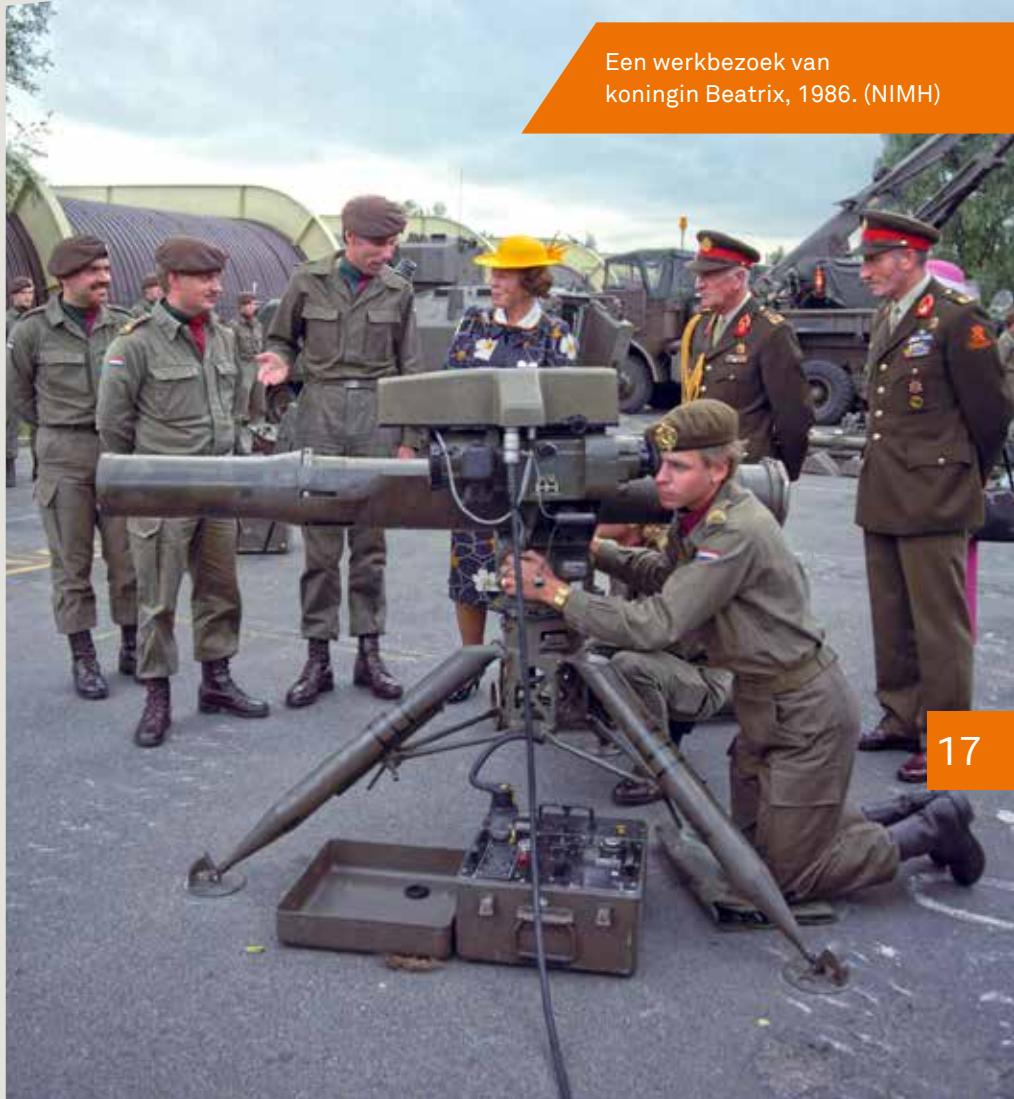

Legeringsgebouwen te Seedorf, 1975. (NIMH)

Sluiting

Na de Val van de Muur en de ineenstorting van de Sovjet-Unie verdween de noodzaak om grote troepenmachten op de been te houden. Hierdoor werd het Nederlandse leger drastisch gereorganiseerd en ingekrompen. 41 Pantserbrigade werd in 1992 omgevormd en verkleind tot 41 Lichte Brigade. In 1998 werd de

brigade opnieuw verkleind tot 41 Gemechaniseerde Brigade. Deze inkrimpingen en reorganisaties waren voorbodes voor het onvermijdelijke: de ophef van de brigade en de terugtrekking uit Seedorf. Op 6 mei 2006 was dit een feit. Na 43 jaar kwam er een einde aan de legering in Seedorf. Tegenwoordig houden verenigingen en organisaties van oud-militairen de herinnering aan deze plek levend.

Een werkbezoek van koningin Beatrix, 1986. (NIMH)

ONDER NEDERLANDSE VLAG

FREEK EN ALEX (2)

DOOR SVEN MAASKANT

De plannen zijn nog niet uitgekristalliseerd, maar het aanzicht van het Haagse Van Alkemadecomplex zal in de komende jaren een metamorfose ondergaan. Het wordt een nieuw hoofdstuk in de levendige bouwgeschiedenis van de Frederikkazerne en de inmiddels verdwenen Alexanderkazerne. In de afgelopen tachtig jaar huisden er verschillende 'bloedgroepen' van de krijgsmacht, elk met hun eigen wensen en behoeften. Welke gevolgen dat had voor de infrastructuur op de 'Freek' en de 'Alex' staat centraal in twee afleveringen van 'Onder Nederlandse vlag'. In dit Magazine het tweede deel.

Den Haag oefende na de Bevrijding een grote aantrekkingskracht uit op allerlei eenheden van de krijgsmacht die op zoek waren naar onderdak. Het aanzien van de stad was door toedoen van de bezetter echter enorm veranderd. Talloze gebouwen waren gesloopt om plaats te maken voor een systeem van bunkers, vrije schootsvelden en tankhindernissen waarmee de stad door de Duitsers was omgeven. Andere opstallen vielen ten prooi aan geallieerde bombardementen – denk aan het Bezuidenhout – om de activiteiten van de Duitsers te verstoren. Het gevolg was een groot tekort aan woonhuizen en utiliteitsgebouwen, terwijl de vele evacuees die in de oorlogsjaren Den Haag gedwongen hadden moeten verlaten, weer naar de stad terugkeerden.

Bijenkorf

Burgers, overheden en de krijgsmacht in Den Haag wedijverden na de capitulatie om woon- en werkruimte. De kazernes aan de Van Alkemadelaan boden plaats aan enkele garnizoensdiensten, zoals werkplaatsen van de Reparatie Inrichting en Materieel Inspectie (RIMI, de voorloper van de Technische Dienst), magazijnen en het wagenpark van de Generale Staf. Ook de Irenebrigade was er tot de opheffing in het najaar van 1945 ondergebracht, terwijl in de Alexanderkazerne de opleiding van Verbindingstroepen

Het Van Alkemadecomplex
in vogelvlucht, 1988. (NIMH)

voor inzet in Nederlands-Indië een aanvang nam. Rond die tijd streek ook de Leger Film- en Fotodienst op de 'Freek' neer. Gelijktijdig verbleven nog geallieerde detachementen en Duitse krijgsgevangenen op het kazernecomplex. Maar andere eenheden en diensten moesten elders onderdak zoeken. De oude Frederik- en Alexanderkazernes in de stad, die reeds voor de oorlog aan de gemeente waren toegezegd, kwamen zo weer in gebruik bij Defensie. Ook tal van particuliere panden, garages, scholen en bedrijfsgebouwen kregen tijdelijk een militaire bestemming. Het gemeentebestuur, dat zich toch al gesteld zag voor grote huisvestingsproblemen, uitte protest, maar een oplossing kostte tijd.

Wederopbouw

Eind 1945 vertrokken verschillende eenheden weg uit Den Haag, net als de laatste geallieerde troepen en de Duitse krijgsgevangenen. Daarmee was de ergste nood geledigd en kon eindelijk de huisvesting binnen het Haagse garnizoen worden aangepakt. Het Van Alkemadecomplex – een naam die overigens pas vele jaren later in zwang zou komen – kreeg een opknapbeurt en er vonden kleine verbouwingen plaats om de beschikbare ruimte beter te kunnen benutten. In 1951 konden daardoor de Aanvullingsdetachementen voor het Nederlands Detachement Verenigde Naties (NDVN) en dienstplichtige luchtdoelartilleristen het complex betrekken. De 'Korea-gangers' verdwenen na ondertekening van het staakt-het-vuren in 1953. De luchtdoelartilleristen zouden ruim tien jaar op de Alexanderkazerne verblijven. Voor hen werd in 1955 een nog semipermanent logiesgebouw van geprefabriceerde betonelementen opgetrokken. Met deze bouwmethode was enkele jaren eerder al ervaring opgedaan.

Op exercitieveld van de Frederikkazerne bouwde de Genie vanaf 1951 een serie van achttien kantoorbarakken volgens eenzelfde systeem. Dat was relatief goedkoop, snel te realiseren en vergde geen bouwvergunning. De barakken werden betrokken door de materieedienst, een belangrijke logistieke eenheid en enkele inspecties van de Koninklijke Landmacht (KL). In deze jaren sloeg ook de RIMI haar

Keuring van NDVN-vrijwilligers op de Alexanderkazerne. (Haags Gemeentearchief)

vleugels uit over het kazernecomplex en nam deze dienst nog een aantal gebouwen op beide kazernes in gebruik. Nadat in 1954 op de Alexanderkazerne eveneens enkele barakken waren verrezen (voor de Genie), wist de communistische krant De Waarheid te melden dat al die bouwactiviteiten waren bedoeld om Amerikaanse militairen onderdak te bieden. Niets was minder waar: de bouwmaatschappij – ook elders in het land – had als enig doel het almaar uitdijende 'Koude Oorlog-leger' te huisvesten.

Wachten op een visie

In 1957 loste Defensie na ruim twintig jaar eindelijk haar belofte aan de gemeente Den Haag in door de Oude Frederikkazerne over te dragen. Vier jaar later volgde de Oude Alexanderkazerne. Het Marinedetachement 's-Gravenhage dat in laatstgenoemde kazerne huisde, vond met enig passen en meten een onderkomen op de nieuwe Alexanderkazerne. Eind jaren zestig kreeg deze kazerne ook het opleidingscentrum van de Militaire Vrouwenafdeling (MILVA) binnen haar

poorten. Voor de MILVA's werd het complex van het voormalig veterinaire hospitaal geschikt gemaakt. Dit ging het Koningin Wilhelminapaviljoen heten, al raakten de namen KW-paviljoen en MILVA-kamp beter ingeburgerd. In 1981 zou het opleidingscentrum zijn deuren sluiten.

Intussen werd op topniveau nagedacht over de toekomst van het kazernecomplex. Al sinds de jaren vijftig bestond in Den Haag een nijpend tekort aan kantoorruimte voor de aanwezige staven en diensten. Sommige eenheden waren versnipperd over verschillende huurpanden in de stad, hetgeen de efficiëntie niet ten goede kwam en bovendien nogal wat kostte. Daar moest een oplossing voor komen. Tegelijkertijd bestond discussie over een duidelijke functiescheiding binnen het kazernecomplex. Er waren voorstanders en tegenstanders voor de clustering van legeringsruimte en kantoren op een van de kazernes. Na een inventarisatie van het ruimtegebruik in de Hofstad zette een werkgroep medio jaren zestig de eerste bakens uit.

De wachtmeester van de luchtdoelartillerie kent het 90mm-kanon als zijn broekzak. (NIMH)

Hoogbouw

Hoewel de discussie van tijd tot tijd opnieuw werd aangezwengeld, wachtte de Frederikkazerne een toekomst als kantorencomplex en zou op de 'Alex' de legering gebundeld worden. Helemaal scherp zou deze scheiding overigens nooit zijn, maar het gaf wel richting aan de plannen die op stapel stonden. De bouwdienst van de Genie zette verschillende ideeën op papier om de vele huurpanden te kunnen afstoten. In 1965 kreeg de Eerstaanwezende Ingenieur van de Genie in Den Haag groen licht om samen met het bureau van architect Rutger Bleeker een plan voor hoogbouw op het voormalige exercitieveld van de Frederikkazerne uit te werken. Binnen enkele weken lag er een ontwerp met acht langgerekte kantoorpanden op tafel. Nog in hetzelfde jaar kwam de bouwvergunning rond.

Bleeker werkte het plan verder uit en in 1967 ving de bouw aan. De bouwstroom begon bij de veertien bouwlagen tellende kantoorflat, gesitueerd op de grens van het exercitieterrein en de eigenlijke kazerne. Daarnaast kwam laagbouw met een bedrijfsrestaurant en enkele vergaderzalen. De kelders van deze gebouwen boden plaats aan technische ruimten, een grote telefooncentrale en een commandobunker. De oplevering in 1967 leidde niet, zoals verwacht, onmiddellijk tot ontruiming van de semi-permanente barakken op het naastgelegen exercitieveld. Veel gebruikers van de nieuwe kantoorflat kwamen van buiten de 'Freek', zoals de staf van de Chef van de Generale Staf (CGS), personeelsdiensten en een staatssecretaris. De CGS was in deze periode overigens ook Bevelhebber der Landstrijdkrachten (BLS), maar die staf bleef op de Prinses Julianakazerne.

Andere plannen

In 1977 werd met enige vertraging een tweede kantoorflat opgeleverd. Onder dit gebouw kwamen nog twee commandobunkers. In de bovenliggende negen bouwlagen werd de Directie Materieel KL hoofdbewoner. Daarna stokte de uitvoering van Bleekers plannen als gevolg van bezuinigingen op de Defensiebegroting. Een plan om de oude kazernegebouwen te slopen ten gunste van een zestal nieuwe kantoorpanden – waarmee aan alle huisvestingsperikelen in Den Haag een einde zou komen – en andere 'concentratieplannen' zijn nooit verder dan de tekentafel gekomen.

Het tweede project van Bleeker in uitvoering. Daarachter zijn eerdere creaties. (NIMH)

De staf en de materieeldienst van de Koninklijke Marine (KM) zaten intussen nog in gehuurde kantoren in de stad. Aangezien dat onnodig veel geld kostte, keek de marine al jaren uit naar een 'eigen' onderkomen. Het plan van Bleeker had daarin voorzien, maar nadat daar een streep door was gezet, bleef de KM met lege handen achter. Alternatieven bleken telkens te kostbaar. De KM trok ten slotte toch de beurs om alsnog een kantorencomplex op de Frederikkazerne te realiseren. De marine trok opnieuw Rutger Bleeker aan, maar de architect gebruikte niet zijn oude plannen. Hij kwam met een geheel nieuw ontwerp van geschakelde, achthoekige kantoorflats van ten hoogste zes verdiepingen. Deze werden gesitueerd op het exercitieveld. De semipermanente kantoorbarakken zouden hiervoor (na dertig jaar!) verdwijnen.

De eerste fase van dit project ging in 1981 van start en duurde twee jaar. Zeven van de acht in 1983 opgeleverde flats vormden tezamen 'de Admiraliteit', waarin de Haagse onderdelen van de KM eindelijk een eigen plek vonden. Dit deel was grotendeels self-supporting met een eigen kantine, facilitaire dienst en bewaking. Eronder lag een grote bunker voor de Bevelhebber der Zeestrijdkrachten en zijn staf. De KL betrok de achtste en de drie later opgeleverde flats, waarna ten langen leste de laatste prefab barak verlaten en gesloopt kon worden. De verdere terreininrichting rond het kantorencomplex vergde weinig fantasie: er was vooral behoefte aan parkeerplaatsen voor het personeel.

Op de Frederikkazerne tekende zich door de bouwactiviteiten in de jaren zeventig en tachtig een tweedeling af tussen de 'hoogbouw' en de 'laagbouw'. De laatste behield nog lange tijd een authentiek karakter, net als de Alexanderkazerne en de 'Kleine Alex', het voormalige intendancecomplex, maar door een aantal bouwkundige ingrepen in de volgende decennia werd dit toch aangetast.

In transitie

De laagbouw op de 'Freek' kende vooral een kantoorfunctie, hoewel er ook enige werkplaatsen en magazijnen te vinden waren. Enkele originele gebouwen moesten wijken voor een nieuw gezondheidscentrum, dat in 1994 werd opgeleverd. Het voornemen om de legeringsfunctie op de Alexanderkazerne te concentreren werd in de jaren negentig grotendeels achterhaald door de afschaffing van de dienstplicht en de verdere inkrimping van de krijgsmacht. Ook hier waren veel gebouwen in gebruik als kantoor. De geplande bouw van een sporthal verdween in de prullenmand.

20

Een MILVA-korporaal parkeert haar bus bij de BOS-pomp op de Frederikkazerne. (NIMH)

Gedurende de jaren negentig bleven grote bouwprojecten achterwege. Vanwege de vele interne verhuizingen, het vertrek of opheffing van eenheden gonsde het niettemin van de activiteiten. Dit alles was het gevolg van een reeks van grootschalige of kleinere reorganisaties die voortvloeiden uit de metamorfose die de krijgsmacht in deze jaren onderging. Na het Millennium stonden echter weer enkele grote bouwprojecten op stapel. Het eerste vond niet op, maar onder de kazerne plaats: de aanleg van de Hubertustunnel als onderdeel van de Noordelijke Randweg Haagse Regio (NORAH). In 1994 werden de plannen hiervoor concreet, maar er gingen nog vele jaren van onderhandelingen overheen alvorens in 2004 de eerste spade in de grond ging. Defensie had daarvoor de 'Kleine Alex' van de hand gedaan. Plannen van de gemeente om op het terrein van de Alexanderkazerne woningbouw te realiseren, haalden het niet.

Deze kazerne bood nog enkele slaapplekken voor zogenoemde 'binnenslapers', maar altijd te weinig. Militairen die op het Van Alkemadecomplex of elders in de stad werkten en te ver van huis woonden om dagelijks te forenzen, waren daardoor vaak aangewezen op 'inkwartiering' bij particulieren. Sommigen hadden geluk met hun hospita en onderkomen, maar tal van de gehuurde kamers lieten te wensen over, al was het maar door het gebrek aan privacy. De oplossing was de bouw van een nieuw legeringscomplex op de Alexanderkazerne, de Citadel. Dit 'hotel' had ongeveer 450 kamers voor onderofficieren en officieren, een bar en enkele woonkamers. Het project omvatte ook sportfaciliteiten, een nieuw restaurant en een parkeergarage, maar de bouw daarvan vond geen doorgang. De Citadel, waarvoor enkele oude gebouwen moesten wijken, kon in 2004 in gebruik worden genomen. Het was echter geen lang leven beschoren.

Exit Alex

Al tijdens de bouw van de Citadel was bekend dat de gemeente weer een begerig oog op de 'Alex' had laten vallen. Ditmaal niet voor woningbouw, maar als locatie voor het International Criminal Court (ICC), dat op dat moment nog op een bedrijventerrein in de stad was gevestigd. Het leek er in eerste instantie op dat het ICC wel op een deel van de kazerne paste, maar toen het ontwerp veel groter bleek uit

te vallen, was het pleit voor behoud van de 'Alex' beslecht. In 2010 verkocht Defensie het terrein. Twee jaar later vertrokken de laatste bewoners, waaronder het Nederlands Instituut voor Militaire Historie (NIMH), naar de Frederikkazerne en arriveerden de slopers op het complex.

Even is overwogen om de Citadel per 'mammoettransport' naar de overkant van de Van Alkemadelaan te verplaatsen. Nieuwbouw pakte evenwel voordeliger uit. De bouw van de nieuwe Citadel werd, samen met een nieuwe toegangspoort, in 2013 voltooid. De binnenslapers moesten enige tijd overbruggen in vijfhoog gestapelde containerunits, waarvoor een deel van de oorspronkelijke bebouwing tegen de vlakte moest. Dat terrein is na de demontage van het 'containerdorp' als parkeerplaats ingericht. De bouw van het ICC startte ook in 2013. In datzelfde jaar gaf Defensie in Den Haag meer terrein prijs. De Binckhorsthof en de Prinses Julianakazerne gingen als overbodig 'op de markt'. Achter deze afstotingen gingen grote bezuinigingen schuil, die Defensie overigens niet alleen baksteen en beton kostte, maar ook veel personeel.

Nu, enkele jaren later, blijven interne verhuizingen aan de orde van de dag en wordt er aan plannen gewerkt om de Frederikkazerne opnieuw in te richten. Het tweede kantorencomplex dat architect Bleeker ontwierp, staat inmiddels grotendeels leeg, in afwachting van een nieuwe bestemming of wellicht de sloopkogel. Al zijn het geklepper van paardenhoeven, het geknerp van affuitraders op de klinkers en de klinkende bevelen verstomd, het Van Alkemadecomplex zal voorlopig niet verstillen.

Dit artikel is gebaseerd op: Joep van Hoof, *Gelegerd in Den Haag. De geschiedenis van de Alexanderkazerne en Frederikkazerne* (Den Haag 2018). Het boek is verkrijgbaar bij Boekhandel Couvée-Benoordenaaghe, Van Hoytemastraat 66, Den Haag (tel. 070-4129122 e-mail info@boekhandel-den Haag.nl).

De nieuwe Citadel flankeert de hoofdpoort van de Frederikkazerne. (MCD/foto Valerie Kuypers)

ALS DE RUSSEN KOMEN

DOOR ALFRED STAARMAN

Als de Russen komen is een tentoonstelling over Nederland en de Koude Oorlog. De weidsheid van het onderwerp dwong tot het maken van keuzes binnen de chronologie van een halve eeuw geschiedenis. Het perspectief in de expositie verschuift tussen de grote ontwikkelingen op het wereldtoneel, en wat als reactie daarop in Nederland gebeurde. De actuele verhouding met Rusland en ontwikkelingen als cyberwar en het verspreiden van desinformatie zijn onderwerpen die eveneens aan bod komen. Het NMM heeft met de tentoonstelling 'Als de Russen komen' niet eerder zo dicht op de actualiteit gezeten. Nieuw in deze expositie is de audiotour; een sonic journey die de bezoeker met behulp van tekst, beeld, geluiden en muziek meeneemt in het verhaal.

Model van Luchtwachtoren (inv. 135577). De kenmerkende prefab betonnen raatbouw maakte de torens goedkoop te produceren, op te bouwen en weer af te breken. De maximale hoogte van de luchtwachttorens was 32,5 meter.

Het verhaal van de Sonic Journey is gelaagd. Allereerst zijn er de films die dienen als introductie op een periode van de Koude Oorlog. Daarin komt het grote verhaal van de Koude Oorlog ter sprake. Vervolgens zijn er de verdiepende onderwerpen in audio die veelal kenmerkend zijn voor Nederland of bijvoorbeeld de Nederlandse krijgsmacht in West-Duitsland. Als derde laag zijn er interviews opgenomen met voormalig dienstplichtigen. Zij vertellen een persoonlijke verhaal, verspreid over de tijd en de krijgsmachtdelen. Maar ook een voormalig dienstplichtige van het Oost-Duitse leger en een principiële dienstweigeraar komen aan het woord. Context, films, interviews en verhalen zijn belangrijk, maar uiteindelijk gaat het in een museum over objecten. In het navolgende komt een aantal objecten ter sprake die belangrijk zijn in het verhaal van Nederland en de Koude Oorlog.

Luchtwachttorens

De meeste zijn aan betonrot ten onder gegaan en inmiddels gesloopt maar op enkele plekken in Nederland staan nog tastbare herinneringen aan de begintijd van de Koude Oorlog: de luchtwachttorens van het Korps Luchtwachtdienst. Op 300 plekken en bemand door 4.500 vrijwilligers vormde het Korps Luchtwachtdienst jarenlang de ogen en oren van de luchtverdediging. Het netwerk van uitkijkposten was verspreid over het hele land. Doel was het waarnemen, melden en volgen van vijandelijke vliegtuigen, en het doorgeven van vliegrichting aan het Commando Luchtverdediging. De waarnemingen vulden het gat op tot 1.500 meter hoogte, daarboven nam de radar het over. Het ging dus om laagvliegende vijandelijke -lees Sovjet- vliegtuigen. De posten stonden over heel Nederland verspreid. De maximale afstand tussen twee posten was zestien kilometer, omdat acht kilometer de maximale afstand was waarop een vliegtuig kon worden gehoord.¹ Achteraf

¹ Sandra van Lochem, 'Uitkijken naar laagvliegers: het Korps Luchtwachtdienst 1950-1968', in: P. Pierik, Koude Oorlog. Politiek, diplomatie, oorlog, mens en maatschappij, spionage, 47-65.

Chieftain Main Battle Tank. (bruikleen Tank Museum Bovington, Engeland)

bezien lijkt het concept van deze vorm van waarnemen, in een tijd dat straalvliegtuigen de norm waren en strategische bommenwerpers op zeer grote hoogte kernwapens konden vervoeren, geen lang leven beschoren. Toch is pas in 1968 het Korps Luchtwachtdienst opgeheven.

Gevechtstanks

De gevechtstank is het icoon van de landstrijdkrachten uit de Koude Oorlog, niet voor niets wordt in de media de sterktes van legers vaak uitgedrukt in aantallen tanks:

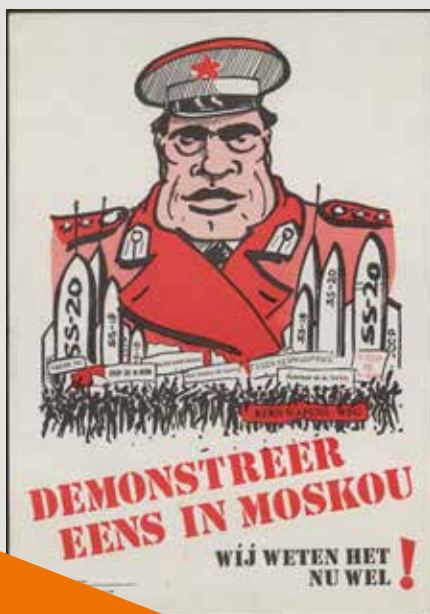
Warschaupact – NAVO 3:1. Ook Nederland had tijdens de Koude oorlog honderden tanks, zowel bij parate eenheden in Duitsland als opgeslagen in mobilisatiecomplexen in Nederland. Het NMM heeft alle typen tanks van de Koninklijke Landmacht al in de vaste expositie staan, dus we hebben voor de expositie gekozen voor een Chieftain tank van het Britse leger uit Berlijn. Bijzonder aan deze Chieftain is de zogenaamde urban camo, ontwikkeld voor stedelijk gebied. De

De Poolse kaart. (Collectie Skrypczak)

Affiche (inv. 00315510) met het bekende ontwerp van de tekenaar Opland met de vastberaden boze vrouw die een kruisraket wegschopt, hier vergezeld van de hele familie op weg naar een demonstratie. De twee grote anti-kernwapendemonstraties behoren tot de grootste demonstraties uit de Nederlandse geschiedenis.

De 'zwijgende meerderheid' was minder zichtbaar in de media. Het Oud-Strijders Legioen, bekend van de kreet 'liever een raket in de tuin dan een Rus in de keuken' doet met dit affiche (inv. 00304688) de aanbeveling in Moskou te protesteren tegen de bewapening, en wijst daarbij direct op de politieke onvrijheid in de Sovjet-Unie.

verhouding tussen ramen, deuren en gebouwen komen terug in het camouflageschema van de Chieftain. De Berlin Brigade had er 25. De enige keer dat tankbemanningen in de Koude Oorlog oog in oog met elkaar stonden was in 1948, tijdens de blokkade van Berlijn. Russische en Amerikaanse tanks stonden tijdens de stand off gevaarlijk dicht tegenover elkaar, maar gelukkig hield men het hoofd koel.

Poolse aanvalskaat

Deze kaart van drie x drie meter is 2005 vrijgegeven door de Poolse overheid. De kaart circuleerde op internet maar de projectleider Monique Brinks heeft hem uiteindelijk opgespoord in Polen, met hulp van de Nederlandse ambassade in Warschau. De kaart was in bezit van de Poolse generaal b.d. Skrypczak. Op de kaart is een scenario te zien waarin Poolse legers Noordwest-Europa bezetten, van Denemarken tot Antwerpen, en dat in zes dagen. Er zijn enkele grote aanvalsassen te herkennen, onder andere naar Nederland. Ook de inzet van tactische kernwapens (17 stuks) is aangegeven. De kaart uit 1970 geeft accuraat weer waar zich Nederlandse troepen bevinden. Over het realiteitsgehalte van de kaart valt echter te twisten. Professor Jan Hoffenaar heeft in een interview aangegeven dat het niet aannemelijk is dat de Polen de aanval zouden uitvoeren (dat zouden de Russen moeten zijn geweest), en dat ook niet erg waarschijnlijk is dat ze binnen drie dagen aan de Nederlandse oostgrens zouden hebben gestaan.² De Poolse kaartenmakers lijken weinig rekening te hebben gehouden met het verdedigend vermogen van de NAVO legers in Duitsland. Volgens de geldende doctrine zou bij een zo snelle doorbraak de NAVO kernwapens hebben ingezet. Dat was de onontkoombare logica van de strategie van het 'aangepaste antwoord'. In dat geval stonden er waarschijnlijk na drie dagen geen Polen aan onze grens. En nog iets, aan een kaart kun je niet zien hoe het is gesteld met de motivatie van gevechtseenheden. Het is zeer de vraag of de Polen veel zin hadden zich op te offeren voor de Russen

² Reformatorisch Dagblad, 19 augustus 2006

die zij immers als bezetters van hun land zagen. Kortom, de kaart vertelt veel maar veel ook niet, en is daarom alleen al een interessant museumobject dat ruimte biedt voor diverse interpretaties. In de begeleidende animatiefilm licht luitenant-kolonel b.d. Ed Westerhuis toe hoe het Nederlandse leger zich feitelijk voorbereidde op een mogelijke aanval. De combinatie van zo'n bijzonder object, de deskundige toelichting van een ooggetuige en de toepassing van multimedia maken dit voor veel bezoekers het hoogtepunt van de expositie.

Kernwapens en polarisatie

Er zit een logische opbouw in hoe het onderwerp kernwapens is verweven in de expositie. Als de Russen komen. De introductie van het kernwapen in 1945 wordt geïllustreerd met een replica van de Fatman, de atoombom die op Nagasaki is afgeworpen. We besteden aandacht aan de Bescherming Bevolking, de organisatie die in de jaren '50 werd opgericht om de bevolking te helpen bij de voorbereiding op een kernoorlog. Daarnaast benoemen we de wapenwedloop en het verschijnsel Mutual Assured Destruction, dat het toepasselijke acroniem MAD oplevert: het gegeven dat de supermachten elkaars bevolking tientallen malen konden vernietigen en die wedloop lange tijd niet konden terugdraaien, of zelfs maar tot staan konden brengen. In de tentoonstelling is een compilatie van beelden opgenomen die de bezoeker toont wat het effect is van kernexplosies. Deze installatie verwijst naar het besef dat bij velen doorbrak dat met de wapenwedloop de toekomst van de mensheid op het spel werd gezet. De maatschappelijke onvrede die zo eind jaren '70 ontstond, kwam massaal tot uiting in de eerste helft van de jaren '80. Directe aanleiding was de discussie rond de plaatsing van raketten voor de middellange afstand (kruisraketten) in Europa door de NAVO, als reactie op de stationering van soortgelijke wapens (SS-20) door de Sovjet-Unie in Oost-Europa. De Nederlandse regering wilde de 48 aan Nederland toegewezen kruisraketten op de vliegbasis Woensdrecht stationeren,

maar stelde het definitieve besluit onder druk van de protesten uit. Net zo lang tot plaatsing niet meer nodig was omdat Michaël Gorbatsjov en Ronald Reagan tot het besef kwamen dat de wereld niet nog meer kernwapens nodig had. De kruisraketten kwamen er niet dankzij het INF verdrag uit 1987. Het was een kantelpunt in de wapenwedloop. Dat het onderwerp niet aan actualiteit heeft ingeboet blijkt uit het feit dat recent, januari 2019, het INF verdrag

door beide landen is opgezegd.

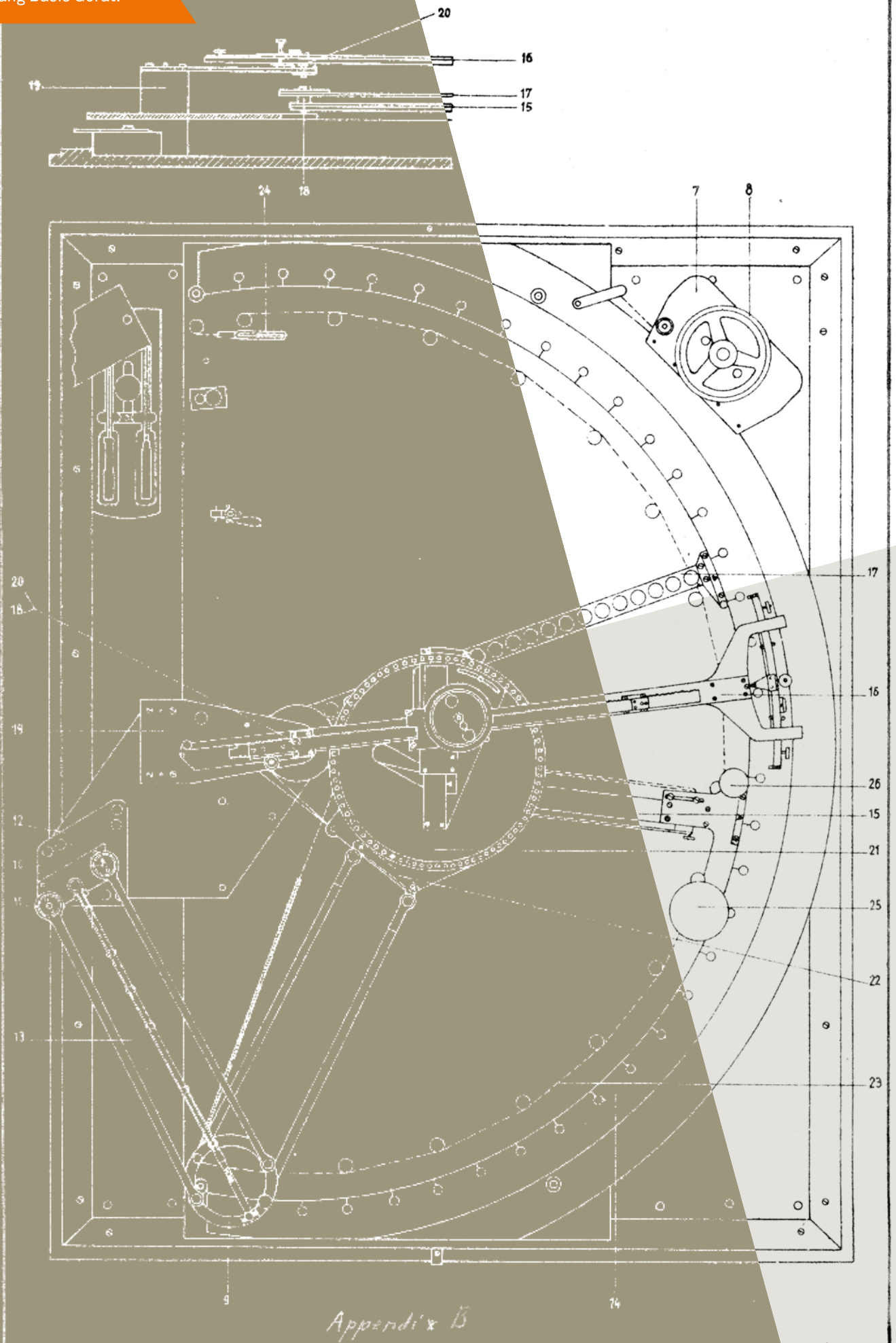
De Berlijnse Muur mag natuurlijk niet ontbreken in een expositie over de Koude Oorlog. Het museum bezit twee segmenten van de Muur, één ervan is opgenomen in de expositie. De Muur, door de Oost-Duitse machthebbers eufemistisch Antifaschistischer Schutzwand genoemd werd in feite gebouwd om de almaar toenemende stroom vluchtelingen van Oost naar West-Berlijn te stoppen. De Muur staat zowel symbool voor de Duitse deling, als voor de onvrijheid waarin

de inwoners van Oost-Europa leefden. De val de Muur in 1989 was dan ook een groot historisch moment dat de weg vrij maakte voor de Duitse hereniging en het einde van de Koude Oorlog.

De tentoonstelling 'Als de Russen komen' kent behalve deze nog vele andere bijzondere objecten en verhalen. De Sonic Journey duurt in totaal een uur en een kwartier. De tentoonstelling loopt tot 1 september. Bij de tentoonstelling is een boek verschenen met de gelijknamige titel.

Segment Berlijnse Muur. (inv. 135284)

GNEISENAU

DOOR ARCO SETON EN PAUL VAN BRAKEL

Een nieuwe bestemming voor de meet- en rekenapparatuur van het 28 cm kanon van de Gneisenau in de Noordwijkse Atlantikwallbunker, afkomstig uit de batterij Rozenburg.

Scheepsgeschut van een Duits slagschip in de collectie van het NMM? Het lijkt een 'collectievreemd' object, maar een opmerkelijke omweg heeft uiteindelijk tot deze situatie geleid. De verbindende link hierin vormt de Atlantikwall, de West Europese kustverdedigingslinie die de Duitsers hebben aangelegd in de door hen bezette gebieden tijdens de Tweede Wereldoorlog. In de collectie bevinden zich

fragmenten van de loop van een 28 cm geschut en de daartoe behorende attributen. Denk bij toebehoren onder meer aan een afstandsmeter (ABK C36), een periscoop, een rekentafel (C39), een Lang Basis Gerät (plottafel in de vorm van een cirkelboog met pantograafarm) en overig meet- en rekenapparatuur voor dit kaliber. De vuurmond zelf is vanwege de onhandige grootte en hanteerbaarheid in losse stukken gesneden. Zo

is de kulas (achterstuk) een los item geworden, net als een ander fragment van de loop. 28 cm kaliber is indrukwekkend groot. Dat is ook te zien aan de bijhorende attributen zoals pompstok en granaatlift. Het materieel is afkomstig van de batterij Rozenburg dat uitgerust was met een 28 cm geschut, afkomstig van het slagschip Gneisenau. Batterij Rozenburg maakte deel uit van de Vesting Hoek van Holland, dat op zijn

Het Lang Basis Gerät 42H (inv nr 009046), bouwjaar 1943, tijdens de restauratie. Op de achtergrond de mechanische calculator C39.

Detail van het rekenmechanisme van de C39. (inv nr 009047)

Nadat het schip in 1942 beschadigd raakte door Britse bombardementen besloot de Duitse Marine de reparatie te benutten om het 28 cm geschut te vervangen door 38 cm exemplaren. Echter in 1943 heeft men in Berlijn besloten zulke zware schepen niet meer in te zetten en is de geplande verbouwing stopgezet. De 28 cm kanonnen werden verwijderd en ingezet voor de kustverdediging in Denemarken en Nederland.

Atlantikwall

De Atlantikwall was een kustverdedigingslinie, gebouwd door de Duitsers, die van de Noordkaap tot de Golf van Biskaje liep met een lengte van 5.000 km langs de kustlijn van zes landen (Noorwegen, Denemarken, Duitsland, Nederland, België en Frankrijk).

Langs de Nederlandse kust zijn verschillende kustbatterijen, radarposten en infanteriestellingen gebouwd, waartussen allerlei obstakels zijn aangebracht zoals tankgrachten, anti-tankmuren en drakentanden. Op strategische punten zoals rivier- en kanaalmondingen zijn extra verdedigingswerken geplaatst. Onder deze versterkingen vielen bijvoorbeeld Walcheren, Hoek van Holland en IJmuiden.

Het moge duidelijk zijn dat er voor dit project in korte tijd veel geschut nodig was, dat niet direct voorhanden was of in grote hoeveelheden geproduceerd kon worden. Hierdoor is er geschut van verschillende kalibers en uitvoeringen uit diverse landen bijeen vergaard. Na de Tweede wereldoorlog zijn nogal wat van deze kanonnen bij het Legermuseum terecht gekomen. Dat is een rede dat er veel divers artilleriematerieel uit de meest verscheidene landen in de collectie is terechtgekomen.

In bruikleen

In het kader van de Collectie Nederland is het zonde deze objecten niet aan het publiek te tonen. Daarom is het jarenlang in bruikleen gegeven aan het Fort Hoek van Holland. Na de sluiting van Fort Hoek van Holland als museum in 2014, is het aan het NMM geretourneerd. Door het wegvallen van Fort Hoek van Holland als tentoonstellingslocatie,

beurt weer deel uitmaakte van de Atlantikwall. Deze batterij, gelegen aan de Nieuwe-Waterweg (eiland De Beer) was voorzien van het zwaarste geschut binnen het Nederlandse gedeelte. Na ontmanteling van de batterij is het geschut in de collectie van het Legermuseum gekomen.

De Gneisenau

In december 1936 vond de tewaterlating plaats van het schip Gneisenau (lengte 226 meter, breedte 30 meter, diepgang 9.7 meter). Het schip is gebouwd door Deutsche Werke in Kiel. Het was een slagschip van de Duitse Kriegsmarine (niet te verwarren met het in 1914 gebouwde stoomschip SMS Gneisenau). De term 'slagschip' geeft de taak aan die het kreeg toebedeeld: groot en zwaarbewapend, gepositioneerd in de

voorstel van de eerste lijn en bedoeld om een zeeslag te kunnen leveren.

De naam is ontleend aan August Wilhelm Antonius Neidhardt Graf von Gneisenau, een generaal die in Pruisen het verzet organiseerde tegen Napoleon. Hij behoorde ook tot de eerste groep die in 1815 werd onderscheiden met het Grootkruis Militaire Willemsorde door koning Willem I voor zijn bijdrage in het verslaan van Napoleon.

De Gneisenau opereerde tezamen met het zusterschip de Scharnhorst. Het operatiegebied waren veelal de Atlantische Oceaan en de wateren rondom de landen van Noord West-Europa. In 1940 had het zelfs een taak in de Duitse invasie van Denemarken en Noorwegen (Operatie Weserübung). Het schip was uitgerust met een drietal geschuttorens waarvan ieder voorzien was van drie 28 cm kanonnen. Daarnaast was er nog divers geschut aanwezig van verschillend kaliber, uiteenlopend van 15 cm tot 3.7 cm.

werd het Atlantikwall Museum in Noordwijk een goed alternatief. Momenteel is de rekentafel C39 en de Lang Basis Gerät daar in bruikleen gegeven.

Dit door vrijwilligers gerunde museum bestaat uit een serie bunkers met gangen die onderdeel zijn van de originele, door de Duitsers aangelegde Atlantikwall. Deze zijn toegankelijk gemaakt voor het publiek. In de vuurleidingsbunker, de grootste op deze locatie, bevond zich de rekenkamer. Dankzij een authentieke Duitse propagandafilm uit 1944 die deels in diezelfde bunker is opgenomen, kon het interieur zo getrouw mogelijk gereconstrueerd worden. Wat er echter nog ontbrak was een natuurgetrouwe reconstructie van de rekenkamer. Hiervoor kwam het meet- en rekenapparaat uit de collectie goed van pas. Op voorwaarde dat het gerestaureerd wordt, heeft het NMM besloten een langdurige bruikleen aan te gaan met het museum in Noordwijk. Hierdoor kan de apparatuur 'in situ' worden geplaatst, de oorspronkelijke context. Op dit moment zijn twee objecten

gerestaureerd en onlangs geplaatst in het museum. Concreet gaat het om een 'L BASIS ZIJPOST' (Lang Basis Gerät) een toestel (plottafel) in de vorm van een halfronde tafel met liniaalarm, bedoeld om de afstand van een varend schip te berekenen. Daarnaast de rekentafel C39, een mechanische calculator ook Tages Verbesserungsschreiber genoemd. Van dit apparaat wordt overigens de herkomst van de Gneisenau betwist. De restauratie wordt grotendeels gefinancierd door het Noordwijkse Museum en uitgevoerd door Historic Engineering, een restauratiebedrijf gevestigd in Fort Honswijk. Het meet- en rekenapparaat, compleet met alle onderdelen was in de loop der jaren ernstig vervuild en veel blank metalen delen aangetast door oppervlakteroest. De blank stalen delen zijn gereinigd. Alle losse typeplaatjes en bedieningselementen zijn gedemonteerd en schoongemaakt. De linealen en overige bewegende delen zijn ieder apart uiteengenomen en schoongemaakt. De stalen delen waar de lak nog aanwezig was, zijn alleen gereinigd. Onderdelen waar

de lak zwaar beschadigd was, zijn overgeschilderd in een ietwat andere teint groen zodat de gerestaureerde delen herkenbaar zijn. Om het geheel te vervolmaken is het instrumentarium van de Tages Verbesserungsschreiber in de kast voorzien van een ledstrip waardoor de meters opnieuw verlicht kunnen worden zonder de oorspronkelijke elektronica daarvoor te hoeven gebruiken.

Het transporteren van de objecten naar de vuurleidingsbunker was een uitdaging op zich, omdat de ingang van het bunkercomplex onderaan het duin ligt en de bunker binnenin zeer krap bemeten is. Dankzij de inzet van vele vrijwilligers kon ook dit obstakel worden overwonnen.

Na restauratie is straks in het Atlantikwall Museum in Noordwijk een complete rekenkamer gereconstrueerd. Hiermee krijgt opnieuw een object uit de collectie van het NMM een zinvolle (her) bestemming. Nu rest in het depot nog het indrukwekkende sluitstuk van het 28cm geschut van de Gneisenau dat helaas niet geplaatst kon worden.

De gerestaureerde plottafel Lang Basis Gerät in de opstelling in het Atlantikwall Museum in Noordwijk.

VRIJWILLIGER IN HET NMM

DOOR WIM RHEBERGEN

Als jochie van zes kwam ik, bij mijn oom achter op de fiets van Hilversum naar Soesterberg om straaljagers te kijken. Toen ik vele jaren later naar Soest verhuisde was de vliegbasis nog volop in gebruik en ging ik als tiener regelmatig naar de basis om door het hek te gluren en een glimp op te vangen van de vliegtuigen en natuurlijk stond ik vooraan als er een open dag werd georganiseerd. Vanzelfsprekend was dat ik, net als mijn beste vriend, mijn diensttijd bij de Luchtmacht zou doorbrengen maar helaas werd ik bij de keuring 'voorgoed ongeschikt' verklaard. Het fysiek bleek niet toereikend voor werkzaamheden in dienst van Defensie en dus kon ik mijn studie afmaken en twee jaar eerder dan gepland in de burgermaatschappij aan het werk.

Van vakantiehulpje in het goederenmagazijn werd ik uiteindelijk eigenaar van een succesvolle groothandel met klanten in o.a. de beletterings- en bewegwijzeringsindustrie en de tentoonstellingsbouw. Voor mijn bedrijf reisde ik de wereld over, op bezoek bij leveranciers en afnemers en adviseerde ik organisaties en bedrijven bij het ontwerp en de

installatie van bewegwijzeringen in ziekenhuizen, universiteiten en grote en kleine kantoorgebouwen.

Ik ben altijd actief geweest bij clubs en andere organisaties. De laatste jaren heb ik als coördinator meegeholpen bij de opzet en uitbouw van de Stichting Hoogvliegers, die kinderen met een beperking een ongekend avontuur laat beleven door ze mee te nemen in een klein vliegtuigje waarbij ze dan zelf even écht piloot kunnen zijn.

En dan is er Volvo. Omdat er op internet geen plek was waar liefhebbers van alle Volvomodellen terecht konden ben ik in 2004 gestart met Volvo-forum.nl waar zich meer dan 45.000 mensen hebben aangemeld. Het is inmiddels de grootste virtuele Nederlandstalige community van Volvoliefhebbers. Het in het gareel houden van het forum en het beheer van diverse Facebookpagina's en een webshop vormen een aanzienlijk deel van mijn dagbesteding.

Vliegtuigen en luchtvaart bleven al die tijd in mijn belangstelling, niet in het minst omdat ik nogal eens instapte voor een zakelijke vlucht waarbij ik tussenstops op vliegvelden nooit erg

vervelend vond, er was altijd genoeg te zien. Tijdens mijn fietstochten door de omgeving van mijn woonplaats was het MLM als vanzelfsprekend een aangename koffiestop. Daarbij heb ik er wel eens geïnformeerd naar een positie als gastheer maar toen duidelijk werd dat het MLM ging sluiten en er pas voor een nieuw museum weer vrijwilligers gevraagd zouden worden heb ik gewacht tot daar in de krant melding van werd gemaakt.

Sinds de opening in december 2014 voel ik me thuis in het NMM, in het gebouw en te midden van de collega's. 24/7 klaarstaan voor je klanten is in het bloed gaan zitten en service en gastvrijheid zijn dan ook mijn prioriteiten naar de bezoekers en het NMM. Ik heb geen specifieke kennis van de tentoongestelde objecten maar heb een open oog en oor voor het reilen en zeilen van de organisatie en de belevenissen van de bezoekers. Qua leeftijd kan ik nog wel even mee en hoewel het fysiek soms wat moeizaam gaat blijf ik mijn werk als vrijwilliger in het NMM dan ook graag doen zolang ik er plezier aan beleef.

Ben Ekeler

EEN GEMODIFICEERDE BAGAGEWAGEN

DOOR JEROEN PUNT

In de collectie van het NMM bevindt zich een combinatie van een voor- en achterwagen van de Geneeskundige Dienst (055929 en 055858). Deze staat, vanwege de 33 aanwezige zuurstofflessen, te boek als de zuurstofwagen. Een nadere bestudering van de constructie verradt echter een andere herkomst.

De zuurstofwagen vertoont veel overeenkomsten met de artilleriebagagewagens uit het eind van de 19e eeuw. Na onderzoek bleek de combinatie van oorsprong inderdaad in gebruik te zijn geweest bij de bereden artillerie. Een blauwdruk (objectnummer 00133071/ folionr. 0622) uit eigen bibliotheek gaf het verlossende antwoord. Op 15 juli 1937 werd een voorstel ingediend voor modificatie van de artillerie-

bagagewagen tot zuurstofwagen en op 11 augustus 1937 werd dit plan goedgekeurd. Op de nog aanwezige technische tekening binnen de collectie van het NMM staat in het opmerkingenveld het volgende: 'Dit is een gewijzigde art. bagagewagen'. De grootste aanpassingen betroffen een inwendige bakverdeling voor de berging van de zuurstofflessen en

het aanbrengen van twee bladveren op de achterwagen. Door de laatste aanpassing kwam de gehele achterbak hoger te liggen. Hergebruik van oud defensiemateriaal werd lange tijd gezien als vooroorlogse zuinigheid; vandaag de dag zouden we het echter 'duurzaamheid' noemen.

De achterwagen voor de restauratie.

De voorwagen, ook met het rode kruis van de Geneeskundige Dienst.

1882.

BAGAGEWAGEN (BEREDEN-ARTILLERIE) MET UITWENDIGE UITRUSTING
NEMOERDE OP 'N SAN. WAK. STREKTOY'

Nieuwe vrienden

F. Makkelie
E. van Breukelen
M. van der Linden
H. Baesjou
D. Brummelink
H. van Bavel, van
R. Hagenbeuk
H. Zirschky
J. Leppink
M. Dinnessen
M. van Tienhoven
A. Kempes
B. van der Feen de Lille
R. Oost
J. van der Velden
B. Ebbinge
I. Rooij
D. van Swets
J. van Hooijdonk
T. Vogt
J. Ursem
R. van Beek

G.J.M. Mertens
F.D. Henderson
J.H. Groenen
K. Bekker
K. van Leerdam
R. Winter
J.M. Visser
H. Wolffers
N. Davelaar
M. Ritsema
M. van den Brink
E. van den Eijden
D. Thomas
J.A. de Gier
L. van Midden
H. van Laar
E. Willemsen
H. Buist
G.H.A. Vos
C. van Milligen
K. Jansma

Ook vriend worden?

Zie www.vriendennmm.nl

Uw vriendschap wordt beloond

met dit magazine en gratis
toegang tot ons museum
en uitnodigingen voor
vriendendagen en
vernissages.

Colofon

Magazine verschijnt
driemaal per jaar

Redactie

Erwin Vonk
Willem Bogaard
Rink Gercama
Sven Maaskant
Arthur van Beveren
Ronnie Weijers

Vormgeving

NIVO, Delfgauw

Drukwerk

Drukkerij Nivo, Delfgauw

Uitgever

Stichting Vrienden van het
Nationaal Militair Museum

Secretariaat

Stichting Vrienden NMM
Postbus 6, 3760 AA Soest
Tel: (085) 0036013

e-mail:

secretariaatvrienden@nmm.nl

website:

www.vriendennmm.nl

webmaster

Jeroen Klaphake